ISBN 86-83551-24-5

VLADALAC

Preveo
B. Janković

IP Knjiga
NBBA

NIKOLO MAKIJAVELI
VELIČANSTVENOM LORENCU DE MEDIČIJU

Oni koji žele da zadobiju milost nekog vladaoca, obično pred njega izlaze veoma često i poklanjaju mu ono što smatraju najdragocenije u svojoj imovini ili ono što mu je najdraže. Neretko se dešavalo da su vladaocima darivali konje, oružje, tkanine protkane zlatom, drago kamenje i ukrase koji dolikuju njihovom visokom položaju.

Želeći, dakle, da iziđem pred Vaše svetio lice sa nekim zalogom svoje podaničke odanosti, u svojoj imovini nisam našao ništa što bi mi bilo milije ili što bih više cenio od poznavanja dela velikih ljudi, do koga sam došao na osnovu dugog iskustva, stečenog

učestvovanjem u savremenim zbivanjima i neprestanim izučavanjem proteklih događaja. Pošto sam znanja dugo proveravao i ispitivao i sada u ovoj knjižici sakupio, upućujem je Vašoj Svetlosti.

Iako smatram da ovo delo ne zaslužuje čast da Vam bude poklonjeno, ipak nada da ćete ga Vi blagoizvoleti primiti, jer od mene dobiti većeg dara ne možete nego što je mogućnost da za kratko vreme saznate sve ono što sam ja godinama proučavao, izlažući se velikim naporima i opasnostima.

Ovo delo nisam nakitio i pretrpao zvučnim frazama, nadmenim i visokoparnim recima, ni bilo kakvim stilskim veštinama ili spoljnjim ukrasima, pomoću kojih mnogi pisci izlažu tok priče i kite svoje knjige, želeo sam da ga ne ulepšam, kako bi privlačilo pažnju isključivo istinitošću zaključaka i ozbiljnošću sadržaja.

Ne želim da mi se prebaci kako sebe precenjujem iako čovek skromnog

porekla i sa najniže društvene lestvice, usuđujem se da raspravljam i određujem kako vladaoci treba da upravljaju zemljom, jer slično ljudima koji, da bi napravili plan zemljišta, silaze u nizinu kako bi što bolje osmotrili sastav bregova i visija i penju se na vrhove planina kako bi otkrili oblike nizije, tako treba biti vladalac da bi narod dobro upoznao i biti čovek iz naroda da bi ponikao u suštinu vladaoca.

Neka Vaša Svetlost primi ovaj skromni poklon isto onako voljno kako ga šaljem. Ako ovu knjižicu budete pažljivo razmatrali i čitali, Vašoj pažnji neće izmaći koliko žarko želim da se popnete do vosine koju Vam sudba predskazuje, a odlike Vaše ličnosti obećavaju. A ako Vaša Svetlost, sa visine na kojoj se nalazi, baci katkad pogled u nizinu, videće kako sam ni kriv ni dužan, neprestano izložen nemilosrdnim udarcima sudbine.

Poglavlje I

Vrste vladavine i na koji način se zadobijaju

Sve države i sve vladavine koje su imale i koje imaju vlast nad ljudima, bile su i jesu ili republike ili monarhije. Monarhije su nasledne, kada jedna vladarska dinastija dugo u njima vlada, ili su nove. Nove su ili sasvim nove, kao što je bio Milano za vladavine Frančeska Sforce, ili su delovi pridodati naslednoj državi vladaoca koji ih zadobija, kao što je Napuljska Kraljevina za španskog kralja. Ovim državama, ovako dobijenim, obično upravlja jedan vladalac, ili su slobodne. Osvajaju se tuđim ili sopstvenim oružjem, srećom ili hrabrošću.

Poglavlje II

O naslednim monarhijama

Neću se upuštati u raspravu o republikama, jer sam o njima jednom ranije opširno govorio. Pozabaviću se samo monarhijama i izložiću na koji način se može njima upravljati i sačuvati vlast. Mogu reći da je mnogo lakše očuvati države nasledne i navikle da žive pod istom dinastijom nego tek zadobijene države, jer je dovoljno da vladalac ne menja sistem uprave svojih prethodnika i da se prilagodi prilikama i vremenu. Na taj način će se, ako je i osrednjih sposobnosti, uvek održati u svojoj državi, ukoliko je ne izgubi zbog izuzetnih okolnosti i pod pritiskom neke velike sile. A ako je izgubi, čim

se osvajač bude našao u teškoći, on će je povratiti. Mi u Italiji imamo primer vojvode od Ferare koji se 1484. nije mogao odupreti napadima Mlečana, ni 1510. napadima pape Julija X, samo zato što je dugo vladao u tom vojvodstvu.

Pošto se naslednom vladaocu rede pruža prilika da vređa svoje podanike, a za to i nema razloga, više je i voljen, i ako ne bi zbog nekih neobičnih poroka bio omražen, podanici će mu biti privrženi. A vladavina koja je dugotrajna ima ustaljen kontinuitet i izbrisaće sećanje na uzroke promene. Jer u svakoj promeni posejana je klica nove promene.

Poglavlje III

Prave teškoće se javljaju tek u novoj vladavini. Ako ona nije sasvim nova, već je slična jednom telu koje se gotovo može nazvati mešovitim, do promena u njoj dolazi, u prvom redu, zbog jedne teškoće koja se sasvim prirodno javlja u svim novim vladavinama, jer građani vole da promene vladaoca, misleći da će naći boljeg. Nadajući se boljem prihvataju se oružja da bi svrgli onoga ko je na vlasti. Poučeni iskustvom, uskoro uviđaju da im je gore sada nego ranije. To se dešava zbog druge, prirodne i redovne pojave, da vladalac, hteo-ne hteo, uvek mora da vređa svoje

nove podanike, bilo da ih ugnjetavaju njegovi vojnici ili da su žrtva bezbrojnih drugih nepravdi koje su posledica svakog ponovnog osvajanja vlasti. Tako postaju neprijatelji svi oni koje si uvredio osvajajući carstvo, a ne možeš zadržati prijateljstvo onih koji su te na vlast doveli, jer nisi u mogućnosti da ispuniš njihova očekivanja, niti protiv njih smeš upotrebiti surove mere pošto si im obavezan, ma koliko imao silnu vojsku. Da bi ušao u neku pokrajinu, uvek na svojoj strani treba da ima naklonost naroda. Zato je Luj XII, francuski kralj, naprečac zauzeo Milano, ali ga je naprečac i izgubio. Prvi put ga je iz grada izbacio Lodoviko, kojem je bilo dovoljno da se isključivo osloni na sopstvene vojne snage, jer su se nade naroda koji su francuskom kralju otvorili vrata, izjalovile i oni nisu ostvarili svetlu budućnost o kojoj su sanjali, pa im je novi vladalac bio ugnjetač i teret. Ćela je istina da se u zemljama, ponovo osvojenim posle prevrata, teže gubi vlast, jer se vladalac, koristeći

iskustva stečena u pobuni, ne usteže mnogo da radi obezbeđenja svoga položaja, kažnjava ustanike, otkriva sumnjive i obezbeđuje se onde gde je najslabiji. Tako, ako je prvi put bilo dovoljno da se Francuskoj oduzme Milano da vojvoda Lodoviko, napravi buku na granici, drugi put je trebalo da se protiv Fracuske digne ceo svet da bi se njena vojska razbila i proterala iz Italije. I to, iz maločas pomenutih razloga. Bilo kako bilo, Francuska je i prvi i drugi put izgubila Milano. Opšti razlozi prvog poraza, već su pretresani. Ostaje samo da se iznesu razlozi drugog poraza i da se kaže na koji način je trebalo da ga francuski kralj izbegne, na koji način bi ga mogao izbeći vladalac koji bi se našao na njegovom mestu i kako bi on, to što je osvojio, bolje sačuvao. Države koje se posle osvajanja pripajaju jednoj državi starijoj od one koja ih osvaja, susedne su i služe se istim jezikom, ili su iste oblasti. Kad to jesu, veoma lako se u njima može održati vlast, naročito ako nisu navikle da žive slobodne, jer treba

samo istrebiti lozu vladaoca koji je u njima vladao. Ako se u njima održe nekadašnji uslovi života a stari običaji ne menjaju, ljudi će živeti zajedno u miru, kao što je slučaj sa Burgundijom, Bretanjom, Gaskonjom i Normandijom koje su odavno pripojene Francuskoj. I mada u njima postoje jezičke razlike, običaji su im slični pa su mogle da uspostave podnošljive odnose i onaj ko ih osvoji, ako bude želeo da ih zadrži, treba da postigne: prvo da zatre lozu pređašnjeg vladaoca, drugo, da ne promeni njihove zakone niti da poveća namete. Tako će se ubrzo osvojena država sa starom naslednom državom stopiti u jednu celinu. Teškoće nastaju kada se osvajaju države u jednoj pokrajini sa različitim jezikom, običajima i društvenim uređenjem, u tom slučaju, vladalac mora imati mnogo sreće i biti veoma vest da bi u njima zadržao vlast. Jedna od najboljih i najcelishodnijih mera bila bih da se osvajač nastani u toj državi. U zaposednutoj oblasti, vlast bi bila bolje osigurana i trajnija,

a dokaz za to je postupak Turčina u Grčkoj. Iako se služio svim mogućim sredstvima, nikad se u toj državi ne bi održao na vlasti da se nije u njoj nastanio. Tek kad vladalac živi u zemlji vidi kad u njoj izbiju neredi, pa može brzo i da ih uguši. Naprotiv, kada ne živi u toj zemlji dočuje da je došlo do pobune kad je ona dobila takve razmere da se više ništa ne može učiniti. U ovom slučaju, pokrajinu ne pljačkaju namesnici, podanici su srećni što imaju mogućnost da se hitno požale vladaocu lično, a to je razlog više da ga vole ako su pokorni i da ga se boje u nameri da budu drugačiji. Spoljni neprijatelj bi se plašio da tu zemlju napadne, tako da vladalac, koji u njoj živi, veoma teško može da je izgubi. Drugi, bolji način je da se u jednom ili u dva mesta osnuju naselja koja bi tu gotovo predstavljala državu u malom. U suprotnom u toj državi treba držati jaku vojsku. Takve naseobine vladaoca ne koštaju mnogo, jer ih on o svom trošku ne osniva i ne održava ili to čini uz neznatne izdatke. Osim

toga, zamerice se samo malom delu stanovništva, onima kojima oduzima zemlju i kuće da bi ih dao došljacima. Ljudi kojima se zamera, rastureni su i siromašni pa mu ničim ne mogu nauditi. Svi ostali koji nisu ugroženi, strahuju da nešto ne pogreše, pa će ih stići sudbina onih koji su opljačkani. Zaključujem da te naseobine ništa ne staju, pokorne su i s njima nema teškoća, kako sam rekao, oni koji su oštećeni, siromašni i raštrkani pa su bezopasni. Zato primećujem da ljude treba pridobiti ili uništiti, jer se oni svete za male uvrede, dok za teške ne mogu. Zato čoveka treba tako uvrediti da se ne može osvetiti. Međutim, kada se umesto naseobina, u zaposednutim predelima drži vojska, mnogo više se troši, svi prihodi te države, idu za potrebe garnizona, tako da od osvojenih oblasti ima više štete nego koristi. Od toga trpi ćela država, neprestani pokreti trupa, nikome nisu pogodni i zato se vladaočevi neprijatelji proširuju, a neprijatelji mu mogu više naškoditi jer su

poraženi na ognjištu na kome su ponikli. U svakom slučaju, stalne trupe u osvojenim predelima su nekorisne, koliko su naseobine korisne. Vladalac koji zaposedne neku pokrajinu čiji se običaji razlikuju od običaja njegove države, treba da štiti slabije susede kako najbolje zna i ume, moćne oslabi, a naročito da u pokrajinu ne dozvoli pristup nekom strancu, moćnom kao što je i on. Stranca, obično, dovedu nezadovoljni ili iz preteranog častoljublja ili iz straha, kao što su Etolci doveli Rimljane u Grčku, a u svaku oblast u koju su upali, uvek su ih pozvali samo domoroci. Redovna je pojava kada moćni tuđin upadne u neku oblast, svi oni koji su u njoj slabiji, prilaze njemu puni zlobe prema onome koji je od njih bio moćniji, i njihov dosadašnji gospodar, jedva dočekaju da se dodvore osvajaču, tako da on nema nikakve teškoće da ih pridobije. Oni se prosto utrkuju da sve svoje snage stave u službu vlasti koju je on tu uspostavio. Jedina briga treba da mu bude da nikako ne

dozvoli da se osile i da im uticaj suviše poraste, a da bi to postigao, dovoljno je da upotrebi svoje trupe pomoću kojih će pokoriti moćne i ostane neograničeni gospodar cele pokrajine. Svako ko ne bude tako postupio, izgubiće ono što je zauzeo i dokle god bude u toj oblasti na vlasti, suočavaće se sa teškoćama i neprilikama. Rimljani su se u pokrajinama koje su osvajali, strogo pridržavali ovih pravila. Oni su osnivali kolonije, podržavali su slabije velikaše, ali im pri tome nisu davali veću vlast. Suprotstavljali su se najjačima i nisu dopuštali da opasni stranci steknu ugled. Dovoljno je da navedem primer Grčke. Oni su podržavali Ahajce i Etolce, Makedonsku Kraljevinu oslabili i iz nje isterali Antioha. Iako su ih Ahajci i Etolci zadužili manjim uslugama, nikad im nisu dozvolili da prošire ma koju oblast. Uprkos Filipovim ubeđivanjima, nikad nisu prihvatili njegovo prijateljstvo, a da ga ne ponižavaju, a Antioh, ma koliko bio moćan, nikad nije uspeo da ih privoli da mu daju

makar deo oblasti na upravu. U ovim slučajevima Rimljani su postupali onako kako treba da postupi svaki mudri vladalac koji mora voditi računa o onome što bi moglo izazvati negodovanje u sadašnjosti i u budućnosti. Ako se unapred predvide nemiri, lakše se može naći leka, a ako se čeka da se zlo približi, lek ne stiže na vreme, nezdravo stanje pretvoriće se u neizlečivu boljku. Lekari kažu da se tuberkuloza u početku lako leci, a teško otkriva, dok se s vremenom, ako nije otkrivena ni lečena u početku, lako otkriva, a teško leci. Ovo pravilo važi i u politici. Ako na vreme prepoznamo zlo koje se razvija (što može samo mudar čovek), ono se može brzo izlečiti. Ako zlo nismo prepoznali i dozvolimo da uzme maha da ga već svako prepoznaje, leka više nema. Zato su Rimljani, unapred predviđali nedaće, uvek uspevali da im stanu na put, pa nikad nisu nastojali da izbegnu rat, bili su svesni da odložiti ga, ne znači i otkloniti ga, već dopustiti neprijatelju da dobije prednost. Zato

su i ratovali sa Filipom i Antiohom u Grčkoj, da ne bi bili prinuđeni da ratuju u Italiji. Iako su mogli izbeći i jedan i drugi rat, nisu želeli, jer se nisu slagali s mudracima našega vremena ***da treba čekati da vreme učini svoje,*** već su više verovali u nadmoć svoje opreznosti i hrabrosti, nekada vreme donosi dobro, nekad zlo. Vratimo se Francuskoj i ispitajmo da li je nešto učinila od ovoga o čemu je ovde bilo reci. Neću govoriti o Šarlu, već samo o Luju, jer se njegovi uspesi mogu uspešnije pratiti jer je duže vladao u Italiji. Videćete da je radio suprotno od onoga što je trebalo da uradi da bi održao vlast u državi koja se po uređenju razlikovala od njegove. Luja su u Italiju doveli častoljubivi Mlečani, tako hteli da dobiju polovinu Lombardije. Neću osuđivati kralja što je tako postupio, pošto je nameravao da postepeno prodre u Italiju, u toj zemlji nije imao prijatelja, morao je da se zbliži bilo s kim, jer su mu sva vrata bila zatvorena zbog nedoličnog ponašanja kralja Šarla. Taj poduhvat bi mu i uspeo da

nije pravio druge greške. Kad je kralj osvojio Lombardiju, ponovo je stekao ugled koji je zbog Šarla izgubio. Đenova se predala, Firentinci su se s njim sprijateljili, markiz od Mantove, vojvoda od Ferare, porodica Bentivoljo, grofica od Forlija, gospodari Faence, Pezare, Riminija, Kamerina, Pjombina, Lukanci, Pizanci, Senežani, pohrlili su mu u susret i nudili prijateljstvo. Tada je Mlečanima puklo pred očima kakvu su glupost činili kada su Tuju pomogli da zagospodari na dve trećine Italije, samo da bi dobili dva grada u Lombardiji.

Sada pogledajmo kako je kralj mogao sačuvati ugled u Italiji da je poštovao pravila 0 kojima smo govorili i da je pružio izvesnu sigurnost svim svojim prijateljima, da ih je uzeo u zaštitu. Njih je bilo mnogo i osećali su se slobodni, a zazirali su ko od Crkve, ko od Mlečana, pa bi im bilo dobro da budu uz njega, i tako je pomoću njih lako mogao da se obezbedi od onih koji su ostali moćni.

Ali čim bi se našao u Milanu, postupio je suprotno, pruživši pomoć papi Aleksandru da zauzme Romanju, ne primetivši da je time sebe oslabio, jer je izgubio prijatelje i one koji su mu bili privrženi, i da je tako jačao Crkvu, omogućivši joj da ojača svetovnu i već postojeću duhovnu moć pomoću koje je već stekla veliki ugled. Kad je učinio prvu grešku, morao je da ide dalje, tako da je, kako bi obuzdao silnu Aleksandrovu pohlepnost i sprečio ga da osvoji Toskanu, upao u Italiju. Nije mu bilo dovoljno što je uveličao Crkvu i izgubio prijatelje, napravio je veću glupost time što je Napuljsku Kraljevinu podelio sa španskim kraljem i, umesto da bude isključivi gospodar Italije, uzeo je ortaka. Oni koji su želeli tu oblast i oni koji su njime bili nezadovoljni, sada su imali kome da se obrate za pomoć. I umesto da u Napulju ostavi sebi potčinjenog kralja, on ga je odatle isterao i doveo je takvoga koji je mogao njega isterati. Nema ničeg neprirodnog i neobičnog u želji za osvajanjem i uvek kad tu

želju ljudi uspeju da ostvare, hvalimo ih, a ne prekorevamo. Ali kada ne uspeju da je ostvare, a po svaku cenu nastoje, nešto nije u redu, tada zaslužuju prekor. Dakle, ako je Francuska imala takve oružane snage da je mogla da napadne Napulj, trebalo je i da učini, ako nije mogla, nije trebalo da tu kraljevinu deli. Ako je podela Lombardije sa Mlečanima, još mogla i da se opravda, jer je tako Luj kročio u Italiju, podela Napuljske Kraljevine je za osudu, jer u ovom slučaju tu nije bilo ništa neophodno. Luj je, dakle, napravio pet grešaka: upropastio je velikaše koji nisu bili jaki, a u Italiji proširio moć jednog snažnog gospodara, doveo u nju jednog veoma moćnog tuđinca, nije se u njoj nastanio, niti je tu osnovao kolonije. Pa ipak, ne bi bilo greške za njega sudbonosne da nije počinio i šestu: oduzeo je Mlečanima državu. Da nije uveličao Crkvu, ni doveo španskog kralja u Italiju, bilo bi sasvim nužno da ih u korenu saseče. Posto je učinio sve ovo, nikako nije smeo dozvoliti

da propadnu, jer da su oni ostali moćni, drugi ne bi smeli da osvajaju Lombardiju zato što bi Mlečani sami želeli da je dočepaju, zato što se ne bi usuđivali da je oduzmu od Francuske i daju je drugome, a da napadnu oboje, nisu imali hrabrosti. A ako bi neko primetio da je Luj Aleksandru ustupio Romanju, a Italiji kraljevstvo da bi izbegao rat, rekao bih mu da nikad ne bi trebalo dozvoliti da zavlada nered kako bi se izbegao rat, jer se rat nikad ne može izbeći, već se može odložiti na sopstvenu štetu. Ako bi se neko pozvao na obećanje koje je Luj dao papi da ostvari taj poduhvat njemu u prilog, kako bi dobio razvod braka i kardinalski šešir zab ruanskog nadbiskupa, mogao bi naći odgovor kasnije u poglavlju u kome govorim o datoj reci vladaoca i kako je poštovati. Dakle, kralj Luj je izgubio Lombardiju zato što nije uvažio ni jedno od pravila kojih se pridržavaju oni koji su osvajali pokrajine i želeli da se u njima održe na vlasti. Ovo nije nikakvo čudo, već sasvim obična i logična

činjenica. O tome sam razgovarao sa ruanskim kardinalom u Nantu kada je vojvoda od Valentina, kako se popularno nazivao Ćezare Bordžija, sin pape Aleksandra, zaposeo Romanju.

Kardinal mi je tom prilikom rekao da se Italijani uopšte nisu naučili ratovanju, a ja sam mu odgovorio da se Francuzi ne razumeju u vođenje politike, jer da su vični politici ne bi dozvolili da papa toliko ojača. A iz iskustva znamo da je upravo Francuska dala takvu moć papi i španskom kralju u Italiji i da su je upravo oni upropastili. Na osnovu toga dolazimo do opšteg pravila koje je gotovo nepogrešivo - da onaj ko pomogne drugome da postane moćan sam propada. Uvek se nekome pomogne da dođe do moći, lukavstvom i silom, a ko ispliva na površinu, podozriv je na te puteve moći.

Poglavlje IV

Zašto se Darijeva kraljevina, koju je Aleksandar zauzeo, posle njegove smrti, nije pobunila protiv Aleksandrovih naslednika.

Pošto smo sagledali na kakve teškoće nailazi onaj ko želi da sačuva osvojenu državu nekome bi moglo izgledati čudno da su se naslednici Aleksandra Velikog, koji je za neko-liko godina zagospodario Azijom i čim je osvojio, ubrzo je umro, bilo bi razumno da se cela država pobuni, ipak su se naslednici održali na vlasti i nisu imali drugih teškoća, osim međusobnih trvenja koja su bila posledica njihovih velikih ambicija. Odgovaram da se svima državama

koje će se po nečemu pamtiti, upravlja na dva različita načina: na čelu se nalazi jedan vladalac, a svi ostali su njemu potčinjeni pa mu njegovom milošću i dobrom voljom, kao ministri pomažu da vlada dotičnom kraljevinom, ili se na čelu države nalazi vladalac i velikaši koji zauzimaju položaje ministara po tradiciji svoga visokog roda, a ne dobrom voljom vladaoca.

Ovi velikaši i sami vladaju u nekim pokrajinama i imaju podanike koji ih priznaju za svoje gospodare pa su im prirodno i iskreno privrženi. U državama u kojima su na vlasti jedan vladalac i njemu podređeni ministri, uticaj vladaočev je znatno veći, jer u celoj zemlji on je jedini gospodar, pa se reč nekog drugog sluša samo zato što je vladaočev ministar ili zvaničnik, a ne iz neke posebne naklonosti prema njemu lično. Tu razliku u našem vremenu uočavamo sagledavajući dve različite vrste vladavina: Turčina i francuskog kralja. Turskom upravlja jedan gospodar, svi ostali su njegove sluge i on lično deli

carstvo na sandžake, u njih šalje upravitelje, koje menja po sopstvenom nahođenju. Francuski kralj, okružen je mnoštvom drevnih velmoža koje njihovi podanici priznaju i vole. Ti velikaši uživaju izvesne povlastice koje im kralj ne bi mogao oduzeti a da se ne izloži opasnosti. Ako dobro razmotrimo ove dve vrste vladavine, dolazimo do zaključka da je teško osvojiti Turčinovu državu, ali kad bi je osvojili bilo bi veoma lako sačuvati. Turčinovu državu je teško osvojiti zato što osvajača ne mogu pozvati velikaši te države, niti postoji nada da će se pobuniti oni koji su na vrhu i time mu olakšati osvajanje. Jer, pošto su svi robovi zavisni od vladaoca, nije ih lako potkupiti a kad bi ih potkupili, od toga ne bi bilo velike koristi pošto, iz pomenutih razloga, ne bi mogli povesti narod. Bilo ko da napadne Tursku, može očekivati da će je naći jedinstvenu, pa treba da se više uzda u sopstvene snage nego da računa na nerede koje bi u njoj izazvali drugi. Ali ako bi Turčin bio poražen na bojnom polju,

tako da ne bi mogao da ponovo prikupi vojsku, jedina opasnost bi bila vladarska loza, ali kad bi se i ona ugasila, više se nikoga ne bi trebalo bojati, jer niko drugi ne uživa poverenje u narodu. I kako se pre pobede pobednik u njih nije mogao uzdati, tako ni posle izvojevane pobede nema potrebe da od njih zazire. Suprotno se dešava u zemljama sa državnim uređenjem kao u Francuskoj, u njih se lako može upasti, pridobijajući nekog velikaša, pošto se uvek mogu naći nezadovoljni koji žele promenu postojećeg stanja. Iz navedenih razloga, ti nezadovoljnici mogu da ti otvore put prema toj zemlji i olakšaju pobedu, ali u nastojanju da se održiš na vlasti, naići ćeš na velike teškoće koje će zadavati oni koji su ti pomogli, kao i od onih koje si potlačio. I nije dovoljno da iskoreniš lozu vladaočevu, jer velikaši koji ostaju, staće na čelo borbe za nove promene, a pošto ih ne možeš zadovoljiti ni sve pobediti, prvom prilikom izgubićeš državu. Ako razmotrimo

osobine Darijeve vladavine, videćemo da je ona bila slična Turčinovoj. Zato je Aleksandar morao da ga napadne sa svih strana i spreči da ostane u slobodnom prostoru.

Posle poraza Darije je umro. Aleksandar je postao gospodar države i njome mirno vladao. A da su njegovi naslednici bili složni, mogli su veoma lako sačuvati državu, jer su samo oni stvarali nemire. U državama sa uređenjem kakvo je u Francuskoj, nemoguće je vladati tako mirno.

Razlozi čestih pobuna protiv Rimljana u Španiji, Francuskoj i u Grčkoj, do kojih je dolazilo samo zato što su te države bile podeljene na nekoliko kneževina, pa dokle god se narod sećao svih tih velmoža, Rimljani nisu mogli uspostaviti čvrstu vlast. Naprotiv, oni su je učvrstili pošto su, dugotrajnom moćnom vladavinom, narodu izbrisali iz sećanja te gospodare. Kasnije, kad je među njima došlo do trvenja, svako od njih mogao je da prisvoji jedan deo pokrajina, već prema ugledu koji su u njima stekli, ali pošto se loza neka-

dašnjih velmoža ugasila, nisu priznavali druge gospodare osim Rimljane. Kad sve ovo imamo u vidu, nije nimalo čudno što je Aleksandar tako lako sačuvao državu u Aziji, i što su drugi teško sačuvali ono što su osvojili, kao Piru i mnogi drugi. Ovo se nije desilo zato što je pobednik bio više ili manje hrabar, već različito uređenje u osvojenim državama.

Poglavlje V

Kako treba upravljati gradovima ili pokrajinama u kojima su, pre nego što su osvojeni, bili na snazi posebni zakoni

Kad su osvojene države navikle da žive po svojim zakonima i u slobodi, u njima se može održati vlast na tri načina. Prvi način, uništi ih, drugi, osvajač da se u njima nastani, treći, da žive po njihovim zakonima, uz uslov da plaćaju danak i obrazuju vladu nekolicine koja će održavati prijateljske odnose između njega i pokorenog naroda. Jer, pošto je nova država delo vladaoca, oni su svesni da u njoj ne mogu opstati bez njegovog prijateljstva i uvažavanja nje-

gove moći i da se treba svim silama založiti da se on održi na vlasti. Vladalac će lakše zadržati pod svojom vlašću jedan grad, naviknut da živi u slobodi, upravljajući njime uz podršku njegovih stanovnika, nego na bilo koji drugi način. Neka nam za primer posluže Spartanci i Rimljani. Spartanci su zauzeli Atinu i Tebu, u njima uspostavili oligarhijsku vladavinu, a ipak su te gradove izgubili. Rimljani su zadržali Kapuu, Kartaginu i Numanciju tako što su ih razorili. Naprotiv, kad su želeli da zadrže Grčku onako kako su je zadržali Spartanci, da ne ugroze slobodu i ne diraju njene zakone, nije im uspelo, pa su bili prinuđeni da razore mnoge gradove u toj zemlji da bi se u njoj održali na vlasti, najsigurniji način da se zadrže gradovi koji su osvojeni, jeste da se razore. Ko zagospodari jednim gradom, naviklim da živi u slobodi, a ne uništi ga, kasnije će on uništiti njega, jer pobuna se uvek diže pod oreolom da to činimo u ime slobode i za odbranu starih običaja koje ni vreme ni učinjena dobročinstva ne mogu izbrisati iz zaborava. Ako se stanovnici grada ne razjedine ili ne rasele, sećaće se svoje slobode u svakoj prilici, kao što je bio slučaj sa Pizom posle stogodišnjeg robovanja Firentincima. Ali kad su gradovi ili pokrajine navikli da žive pod vlašću jednog vladaoca i kada se njegov rod zatre, kako su navikli na pokornost, a svesni da niko iz porodice nekadašnjeg vladara nije ostao u životu, ne mogu da se slože da izaberu novoga vladaoca iz svojih redova, ne umeju da žive u slobodi. Oklevaju da se dignu na oružje, pa ih svaki vladalac može lako poraziti. Ali republike su sa više života, u njima ima više mržnje, više želje za osvetom i neprestano ih progoni uspomena na nekadašnju slobodu. Zato je najbolji način uništiti ih ili se u njima nastaniti.

Poglavlje VI

O novim državama koje se osvajaju oružjem i hrabrošću

Neka se niko ne čudi što ću, govoreći o sasvim novim državama, o vladaocu i o državi, navoditi primere velikih ličnosti, pošto ljudi obično idu utrtim putevima i podražavaju druge pa iako je nemoguće u svemu se držati određenog puta i uvek dostići savršenstvo onih koji nam služe za uzor. Mudar čovek treba da sledi trag najslavnijih ljudi, pa ako se i ne poistoveti s njima, bar u nečemu približi, onako kako to čine dobri strelci kad su suviše udaljeni od cilja a svesni dometa svoga luka, nišane iznad

cilja, ne zato da strelu usmere previsoko, već da pogode metu. Dakle, sasvim nove vladavine, sa novim vladaocima, teže ili lakše se održavaju, u zavisnosti da li ih je zadobio vest ili nevešt vladalac. Sama činjenica da od običnog građanina postane vladalac, predstavlja veštinu ili sreću, čini da i jedna i druga ova vrlina unekoliko pomažu da se prebrode mnoge teškoće. Ipak, vladalac koji se manje uzdao u sreću, uvek se održao duže. Lako se održi i vladalac koji nije na vlasti u drugim državama, odluči da se u dotičnoj nastani. Ličnosti koje su postale vladaoci zahvaljujući svojim vrlinama, a ne srećom najslavniji je Mojsije, Kir, Romul, Tezel i njima slični. Mada o Mojsiju ne bi trebalo raspravljati, on je bio obični izvršilac božjih naređenja, ipak zaslužuje naše divljenje, zbog same milosti koja mu je dodeljena da bude dostojan da razgovara s Gospodom.

Ali, Kira i ostalih koji su osvojili ili osnovali kraljevine, svi su dostojni divljenja, ako razmotrimo njihove

postupke i sve ono što je samo njima svojstveno, a što su ustanovili i postavili. Videćemo da se to ne razlikuje od Mojsijevih dela, koji je imao tako velikog učitelja.

Ako preispitamo njihov rad i način života uverićemo se da im je sudbina bila naklonjena što im se pružila srećna prilika da uspostave oblik vladavine koji im se učinio povoljan. Da nije bilo srećne okolnosti, ništa im ne bi vredelo što su sposobni, a da nisu bili sposobni, te okolnosti ostale bi neiskorišćene. Trebalo je, dakle, da Mojsija u Egiptu nađe izrailjski narod u ropstvu i potlačen pa da se odluče da ga slede kako bi zbacili okove. Trebalo je da za Romula ne bude mesta u Albi i da ga odmah po rođenju ostave pod vedrim nebom, pa da postane osnivač Rima, gospodar nove postojbine. Trebalo je da Kir nađe Persijance nezadovoljne vladavinom Međana, a Međane oslabljenog duha i mekušne usled dugotrajnog mira. Tezejeva srčanost ne bi došla do izražaja da Atinjani nisu bili razbijeni. Ove okolnosti su ove ljude usrećile, a pošto su bili izvanredno sposobni, oni

su umeli da ih iskoriste i svoju domovinu usreće i proslave.

Oni koji se, kao i ovi drevni vladaoci, dođu na čelo države putevima vrline, nailaze, doduše, na teškoće, ali se zato lako održavaju na vlasti. Teškoće kojima se izlažu dok ne zadobiju vlast, uglavnom su posledica uspostavljanja novog poretka i novih običaja, koje su prinuđeni da zavedu kako bi udarili temelje svoje države i sebe obezbedili. Nema sumnje da nema poduhvata koji je teže preduzeti, i čiji srećniji ishod treba iščekivati, ni koji je opasnije izvesti, od uvođenja novih zakona. Protiv novatora ustaju svi oni kojima stari zakoni idu u prilog, a slabu podršku mu daju oni kojima bi novi zakoni pomogli u širenju moći. Ta podrška je slaba uglavnom zato što se plaše protivnika, to jest onih koji su zadovoljni starim zakonima, ali i delimično zbog urođene ljudske nepoverljivosti prema novinama, koja se leči samo dugim proveravanjem i iskustvom. I tako se dešava da, kad god se neprijateljima ukaže prili-

ka da napadnu, oni to čine strasno, dok oni drugi pružaju slab otpor pa onaj ko je s njima, propada. Zato, da bi ovaj deo dobro razumeli, treba videti jesu li nosioci novih ideja samostalni ili su zavisni od drugih, kad hoće nešto da izvedu, moraju li moliti ili pribegavati prinudi. U prvom slučaju, uvek loše prolaze i ništa ne ostvare, ali kada je sve u njihovim rukama i kad su u mogućnosti da pribegnu prinudi, retko propadaju. Zato su svi naoružani proroci pobedili, a nenaoružani propali, jer mnogo je razloga i teškoća do uspeha, a narod je po prirodi kolebljiv, pa ga je lako u nešto ubediti, ali ga je teško učvrstiti u tom ubeđenju. Zato se treba tako postaviti da narod, kada više ne bude verovao, može prisiliti da veruje. Mojsije, Kir, Tezej i Romul ne bi uopšte mogli privoleti ljude da dugo poštuju njihove odredbe da su bili nenaoružani, kao što se u naše vreme desilo fratru Đirolamu Savanaroli, koji je propao kada je pokušao donošenje novih zakona, čim je masa prestala da mu veruje, a

nije imao načina da.natera one koji su verovali da istraju niti da nevernike primora da mu veruju. Ovi nosioci novih ideja, sukobljavaju se sa velikim teškoćama, na putu ih vrebaju sve moguće opasnosti i oni im mogu odoleti samo ako se neustrašivo suoče s njima. A kada ih savladaju i počnu da stiču poštovanje, smaknuvši one koji su zavidni, postaju moćni, bezbedni, uvaženi i srećni. Ovim velikim primerima hoću da dodam skromniji, ali koji će biti u izvesnoj vezi sa prethodnima i koji će zameniti sve ostale slične primere. Reč je o Hijeronimu Sirakužaninu, koji se od malog čoveka uzdigao do gospodara Sirakuze, a zahvalan samo srećnim okolnostima jer su ga Sirakužani, pošto su bili potlačeni, izabrali za svoga vođu. Istakao se na tom položaju i zaslužio da im postane vladalac. On se još kao bezimeni skromni čovek, odlikovao takvim osobinama i vrlinama da su istoričari o njemu pisali "quod nihil illi deerat ad regnandum praete regnum". Sirakužanin je raspustio postojeću

vojsku i stvorio novu, prekinuo stara prijateljstva, zasnovao nova i okružio se odanim prijateljima i vojnicima, na tim temeljima mogao je graditi svaku građevinu. Mnogo truda ga je stajalo da vlast osvoji, a malo da je zadrži.

Poglavlje VII

O novim vladavinama koje se zadobijaju tuđim oružjem ili srećom

Oni ljudi koji se, zahvaljujući srećnim okolnostima, kao građanska lica, popnu na presto vladaoca, to postignu lako ali se na tom položaju održavaju teško. Na putu ne nailaze na prepreke, jer se uzdižu vrtoglavom brzinom, ali kada sednu na presto, tada se javljaju teškoće.

To su vladaoci kojima je neka država prodata za novac ili data na poklon, kao što se desilo mnogima u Grčkoj, u jonskim i helenskim gradovima u kojima je Darije postavljao vladaoce koji će ga podržavati i veličati, a takvi

su bili i carevi koje su iz redova običnih ljudi, na presto uzdigli podmićeni vojnici. Da li će se održati na vlasti zavisi isključivo od dobre volje i sudbine (a one su obe promenljive i ćudljive) onih koji su ih podržali. Oni ne znaju da sačuvaju visok položaj, a kad čovek nije širokog duha i sposobnosti, ne ume da zapoveda, pa, ako i ume, ne može bez odane i verne vojske. Osim toga, države koje se osnivaju iznenada kao i sve ostalo u prirodi što se iznenada rodi i brzo razvija, ne mogu imati ni korena ni prinosa, pa ih prva nepogoda uništi, a oni koji su iznenada postali vladaoci na rušilački način, nisu dovoljno vesti da bi našli načina kako da sačuvaju ono što im je sudbina podarila i da grade na tuđim temeljima koje podignu pre nego što su postali vladaoci.

Navešću dva savremena primera koja se odnose na savremene načine uzdizanja do položaja vladaoca - uzdizanje zaslugom ili srećom. Prvi primer je Frančesko Sforca, koji je od običnog građanina postao vojvoda

Milana, zahvaljujući velikoj veštini, i lako je sačuvao ono što je teško stekao. Drugi primer je Ćezare Dordžija, popularno nazvan vojvodom Valentinom, došao je na vlast zahvaljujući srećnoj zvezdi vladavini oca, a izgubio ju je onoga časa kad je srećna zbezda njegovog oca zašla, mada je učinio sve da bi se ukorenio na vlasti u državi koju je zadobio uz pomoć tuđe sreće i oružja. Jer, kako sam ranije rekao, ko ne udari temelje pre no što postane vladalac, mogao bi ih uz veliku veštinu, postaviti i posle, mada su u tom slučaju veoma ugroženi i graditelj i građevina. Ako razmotrimo vojvodine uspehe, videćemo da je pripremio čvrste temelje svojoj budućoj moći i nije suvišno 0 tome govoriti, jer boljeg primera mogu naći. Primer vojvode Valentina i mere koje je preduzeo nisu urodile plodom, on zato nije bio kriv, već nekakva izuzetno surova sudbina. Naumivši da svoga sina vojvodu uzveliča, Aleksandar VI je naišao na mnogo teškoća u sadašnjosti i u

budućnosti. U prvom redu nije imao mogućnosti da mu da bilo koju oblast koja ne pripada Crkvi, a bio je razborit da, ako neku izdvoji, to mu vojvoda od Milana i Mlečani, koji su štitili Faencu i Rimini, nikada neće oprostiti. Osim toga video je da je italijanska vojska, naročito onaj deo koji mu je mogao poslužiti, bila u rukama onih koji su strahovali od papine moći i nije mogao na nju računati, koju su držale porodice Orsini, Kolona i njihove pristalice. Trebalo je, dakle, srušiti ove prepreke i izazvati nered u italijanskim državama da bi neke od njih sigurno zauzeo. To mu je bilo lako, zbog Mlečana, koji su, iz drugih pobuda nastojali da Francuzi opet dođu u Italiju. To papa nije sprečio, već je i olakšao, time što je kralju Luju dozvolio da se razvede od prve žene. Kralj je upao u Italiju uz pripomoć Mlečana i uz saglasnost Aleksandra, a čim je ušao u Milano, papa je od njega dobio vojnike i zaposeo Romanju, u mnogome zahvaljujući kraljevom ugledu.

Pošto je vojvoda, dakle, osvojio Romanju i potukao Kolone, hteo je da sačuva ovu oblast i pođe dalje, ali na putu mu se isprečile dve smetnje: jedna, njegova vojska, za koju je sumnjao da je nepouzdana, druga, volja Francuske. On je strahovao da ga vojska Orsinijeva, kojom se poslužio, ne izneveri u presudnom trenutku i ne samo da ga spreči u daljim zavojevačkim planovima, već da mu oduzme i ono što je osvojio, a bojao se da mu francuski kralj to isto ne učini. Što se tiče Orsinija, njih je proverio kad su se posle osvajanja Faence, hladno držali prilikom napada na Bolonju. A što se tiče kralja, njegove namere je prozreo kad ga je, čim je zauzeo vojvodstvo od Urbina, odvratio od napada na Toskanu. Stoga je vojvoda odlučio da unapred sebi ne dozvoli da zavisi od tuđeg oružja i tuđe sreće. U prvom redu, iznutra je podrio stranke porodice Orsini i Kolona u Rimu, uzevši u svoju službu njihove pristalice koji su bili plemići, da bi bili njegovi plemići. Dao im je velike plate, vlast, postavio

ih na rukovodeće položaje, tako da se, u nekoliko meseci, njihova ljubav prema stranci ohladila i prenela na njega. Posle toga, rasturivši porodicu Kolona, čekao je priliku da uništi Orsinije, kad mu se ukaže, i koju je on iskoristio na najbolji mogući način. Orsini su prekasno uvideli da je veličina vojvode i Crkve njihova propast i zakazali su sastanak u Mađonu, na teritoriji Peruđe.

Ovo je bio povod pobuni u Urbinu, nemirima u Romanji, i izrodilo se bezbroj opasnosti za vojvodu, koje je on savladao uz podršku Francuza. Kad je ponovo uspeo da digne glavu, nije mu bila namera da pokloni poverenje Fracuskoj i drugim stranim silama, kako se ne bi sutra s njima morao ogledati, pa se poslužio lukavstvom i sakrio šta smera tako da su se Orsini, posredstvom gospodina Paola, koga je pridobio poklonima u odeći, novcu i konjima, pomirli s njim i pokazali toliko naivni da su pošli u Sinigalju i predali mu se na milost i nemilost, imao ih je u šaci. Uništivši, dakle, ove prvake i osvojivši prijateljstvo njihovih pristalica, vojvoda je postavio čvrste temelje svojoj moći da je zagospodario Romanjom i Urbinskim vojvodstvom i pridobio narod koji je počeo da živi u blagostanju. Pošto uloga koju je u svemu ovome vojvoda odigrao, zaslužuje da bude opisana kako bi i drugima bila uzor, ne mogu preko nje preći. Kada je vojvoda zauzeo Romanju zaključio je da su njome vladali nemoćni gospodari koji su svoje podanike više pljačkali nego njima upravljali i davali im povoda da se razbiju, a ne ujedine. U toj oblasti bilo je krađa, svađa, svakojakih vređanja da je obećao da uvede novi način uprave kako bi zavladao mir, a vladalac obezbedio sebi poštovanje. U tu svrhu on odabra Ramira de orka, čoveka svirepog i energičnog, kome je dao punu vlast. Ubrzo je ovaj upravitelj u Romanji zaveo mir i red i stekao veliki ugled. Ali kasnije, ocenivši da nema potrebe za tako strogom upravom, plašeći se da ona narodu ne dozlogrdi, usred oblasti ustanovi građanski sud, sa predsed-

nikom jedne izvršne ličnosti, u kome je svaki grad imao svoga zastupnika. Svestan da je prethodna stroga uprava ponegde izazvala negodovanja, da bi s tišao duhove i pridobio narod, on odluči da raščereči Ramira, želeći da na taj način dokaže da nije on odgovoran ako je počinjena kakva svirepost, već da krivicu snosi po prirodi okrutni upravnik. Kada mu se ukaza prilika, naredi jednog jutra da se na trgu u Ćezeni izloži upravnikovo raspolovljeno telo, pobodeno na kolac, sa krvavim nožem pored njega. Taj užasni prizor, izazvao je u narodu istovremeno zadovoljstvo i zaprepašćenje. Ali vratimo se odakle smo pošli. Pošto je vojvoda znao da je veoma moćan i da se delimično obezbedio od sadašnjih opasnosti, jer se okružio svojim vojnicima i uništio većinu vojske koja bi mu, da je zadržao u blizini, mogla nauditi. Osim Francuske više nije imao čega da se plaši, ako je želeo da nastavi sa osvajanjem, svestan da mu kralj, koji je prekasno uvideo svoju grešku, neće dozvoliti dalje napredovanje.

Zato je počeo da traži nova prijateljstva i da se dodvorava Francuzima, kada su ušli u Napuljsku Kraljevinu da bi isterali Špance koji su opsađivali Gaetu. Što je odlučio da se od njih obezbedi, uskoro bi mu pošlo za rukom da je Aleksadar VI duže živeo. Tako se vojvoda ponašao u sadašnjim okolnostima. A što se tiče budućih, postojala je bojazan da će novi papa pokušati da mu preotme ono što mu je Aleksandar dao. On naumi da tome stane na put, i to na četiri načina: prvo, da iskoreni ćelu lozu velikaša kojima je sve oduzeo, kako papa ne bi imao mogućnosti da im vrati izgubljena prava. Drugo, da pridobije sve rimske plemiće kako bi, uz njihovu podršku, papi mogao držati vezane ruke. Treće, da u Kolegiju nađe što više pristalica. Četvrto, da pre smrti svoga oca pape, postane tako moćan velikaš da se može potpuno sam odupreti napadu. Od ova četiri plana, u trenutku Aleksandrove smrti, u delo je sproveo tri, a četvrti je bio pri kraju. Od razvlašćenih velikaša pobio

je sve koje je stigao, manjina je umakla. Rimsko plemstvo išlo mu je naruku, a u Kolegiju je imao jaku većinu. Što se tiče novih osvajačkih planova, nameravao je da zagospodari Toskanom, u kojoj je već imao Perud'u i Pjombino, osim Pize, koja se stavila pod njegovu zaštitu. Kako više nije morao da bude obazriv prema Francuskoj (pošto su Španci proterali Francuze iz Napuljske Kraljevine, pa su tražili njegovo prijateljstvo), on krene na Pizu. Posle ovoga, Luka i Sijena bi odmah popustile, nešto zbog zavisti Firentinaca, a nešto od straha. Firentincima ne bi bilo spasa. Da je u tome uspeo, što bi se desilo iste godine kad je Aleksandar umro, stekao bi toliku moć i uvaženje da bi se mogao sam održati i ne bi ni u čemu zavisio od drugih. Ali Aleksandar umre pet godina pošto je ovaj počeo da vitla mačem. Kad ga je otac zauvek napustio, vojvoda je bio okružen vojskom svojih neprijatelja, dvaju kraljeva, a vladao je jedino Romanjom, dok je sve ostalo bilo

neizvesno, bio je smrtno bolestan. Vojvoda je bio tako surov, tako hrabar, dobro je umeo da nasluti kada ljude treba pridobiti, a kada ih od sebe odvratiti, a temelje koje je za kratko vreme udario svojoj vlasti bili su čvrsti da bi prebrodio sve teškoće, da ga nisu ugrožavale dve moćne vojne sile i da je bio dobrog zdravlja.

Temelji njegove vlasti bili su dobri, dokaz je to što ga je Romanja čekala više od mesec dana iako su se porodice Boljoni, Viteli i Orsini vratile u Rim, nisu mu ništa mogle iako je bio smrtno bolestan. Najzad, ukoliko nije mogao neposredno uticati na izbor pape, mogao je odstraniti one koji mu nisu bili po volji. Sve bi mu to bilo lako da ga je u vreme Aleksandrove smrti služilo zdravlje, a rekao mi je na dan ustoličenja pape Julija II da je mislio šta će se dogoditi posle Aleksandrove smrti i za sve se pobrinuo, ali nije mogao predvideti da će biti u smrtnoj opasnosti kad mu otac umre. Pošto sam, dakle, dao kratak pregled šta je vojvoda učinio,

ne govorim o njemu ružno, naprotiv, treba ga istaći kao primer svima onima, koji se popnu na presto koristeći tuđu sreću i tuđe oružje. Jer veoma smeo i pun dalekosežnih planova, nije ni mogao drukčije vladati. Njegovi planovi se nisu ostvarili samo zato što se razboleo i onemoćao, i što Aleksandar nije duže živeo. Zato, vladalac koji stupa na presto i želi da se obezbedi od neprijatelja, da stekne nova prijateljstva, da pobedi silom ili lukavstvom, da ga narod zavoli ili da ga se plaši, da ga vojska sluša ili poštuje, da se oslobodi onih koji mogu ili moraju da ga napadnu, da obnovi zastareli način uprave, da bude strog i ljubazan, velikodušan i slobodouman, da raspusti nevernu vojsku i stvori novu, da održi prijateljske odnose sa kraljevima i knezovima, tako da mu oni čine dobro sa blagonaklonošću, a zlo sa poštovanjem - takav vladalac ne bi u skoroj prošlosti mogao naći bolji uzor od Valentinovih postupaka.

Njemu se može samo prebaciti što se umešao u uzdizanje Julija II na

papski presto, to je bio rđav izbor. Ako nije bio u moći da ustoliči papu koji bi bio po njegovom ukusu, mogao je sprečiti da bilo ko postane papa i nije trebalo da pristane da se vrhovni crkveni poglavar izabere iz redova kardinala koje je uvredio Ni koji bi, postavši papom, imali razloga da se njega boje. Jer ljudi nas vređaju ili iz straha ili iz mržnje. On je, između ostalih, uvredio kadrinala iz rimske crkve Sveti petar u Verigama, kardinala Kolonu, kardinala crkve San Đorđo, kardinala Askanija. Svi ostali, kad bi postali pape, morali bi da od njega zaziru, osim ruanskog kardinala i Španaca. Španci zato što su s njim bili u rodbinskim odnosima i što su prema njemu imali obaveza, a ruanski kardinal se osećao moćan jer je imao dobru zaleđinu, Kraljevinu Francusku. Zato je vojvoda neosporno morao da postavi za papu nekog od španskih kardinala, a ako nije bio u mogućnosti da to učini, trebalo je da prihvati ruanskog kardinala, a ne kardinala crkve Sveti Petar u

Verigama. U zabludi su oni koji veruju da velike ličnosti mogu preći preo starih uvreda za ljubav novih dobročinstava. Vojvoda se, dakle, prevario u izboru, što je bio uzrok njegove propasti.

Poglavlje VIII

O onima koji su zločinstvima došli do vladavine

Ali treba razmotriti da običan građanin još na dva načina može postati vladalac (što se ne može potpuno pripisati ni sreći ni hrabrosti). 0 jednom od njih može se opširnije raspravljati kod reci o republikama. Jedan od načina je kad neko osvoji presto uz pomoć užasnog zločina, drugi kada običan građanin postane vladalac u svojoj domovini blagonaklonošću sugrađana. Govoreći o prvom načinu, ne ulazeći dublje u problem njegove ispravnosti, navešću dva primera, jedan iz prošlosti, drugi iz savremenog doba, koji će, po

mome mišljenju, biti dovoljni onima koji su prinuđeni da ih slede. Sicilijanac Agatokle, ne samo da je bio običan građanin, već i čovek niskog porekla i prezrenog roda, pa je ipak postao kralj Sirakuze. Sin grnčara, on je u raznim dobima svoga života bio zlikovac, pa ipak, otkupio je svoje zločine takvim umnim i telesnim sposobnostima da je, stupivši u vojsku, napredovao postepeno i najzad postao pretor Sirakuze. Kada se dobro učvrstio na tom položaju, zaželeo je da postane gospodar grada ne obazirući se ni na koga, i da silom raspolaže onim što mu je ustupljeno dragovoljno. Pošto se dogovorio sa Hamilkarom Kartaginjaninom, koji je sa vojskom ratovao na Siciliji, sazvao je jednog dana narod i senat Sirakuze da se, navodno posavetuju o nekim pitanjima republike. Na ugovoreni znak, njegovi vojnici su pobili senatore i viđene ljude iz naroda. Posle ovoga se bez ikakvog otpora naroda, dočepao vlasti u gradu. Mada su ga Kartaginjani dva puta potukli i najzad

opseli, ne samo da je uspeo da odbrani svoj grad, već je u njemu ostavio samo deo svojih vojnika da ga čuvaju, a sa ostalima je napao Afriku i uskoro Sirakuzu oslobodio opsade, a Kartaginjane doveo u mučan položaj da su se morali s njim sporazumeti da bi zadržali Afriku, a njemu prepustili Siciliju. Ko god bude ispitivao postupke i osobine ovoga čoveka, neće naći ništa ili malo onoga što bi mogao pripisati srećnim okolnostima. Nije se tuđom blagonaklonošću dokopao vlasti, već napredovanjem u vojsci, uz mnogo odricanja i opasnosti, a kasnije je održao vlast odlučnim i smelim merama. Ne može se reći da je pošteno ubijati svoje sugrađane, izneveriti prijatelje, pogaziti datu reč, ne verovati, nemati saosećanja. Sve ovo mogu biti sredstva za osvajanje vlasti, iako se time ne stiče slava. Ali, ako imamo u vidu da je Agatokle umeo tako neustrašivo da se suočava sa opasnostima i da ih isto tako neustrašivo prevazilazi, da je pokazivao veličinu duha u savlađivanju

nedaća, postaje nam neshvatljivo zašto bismo ga morali smatrati manjim od bilo kog velikog vojskovođe. No ipak, takav vojskovođa ne zaslužuje da se uvrsti među sjajne ljude i da bude slavljen, jer je bio užasno svirep i nečovečan i gazio je u krvi do kolena. Prema tome, ne može se pripisivati sticaju srećnih okolnosti ili vrlini ono što je postigao, kad je to postigao bez jednog i bez drugog. U današnje doba, za vlade pape Aleksandra VI, Oliverota Fermljanina, koji je u ranom detinjstvu ostao siroče, odgajio ga ujak Đovani Foljani, a onda ga je u ranoj mladosti predao Paolu Viteliju da ga poučava vojničkim veštinama, da bi kasnije dospeo do visokog vojnog položaja. Posle Paolove smrti borio se pod Vitelocom, njegovim bratom i, kako je bio veoma darovit, živa duha i čila tela, ubrzo je postao prvi čovek u njegovoj vojsci. Međutim, kako je smatrao poniženjem da služi drugoga, odluči da uz pristanak Viteloca i podršku nekoliko građana koji su više voleli da njihova otadžbina bude

porobljena nego slobodna, zauzme Fermo. On obavesti pismeno Đovanija da posle dugogodišnjeg stranstvovanja, želi ponovo videti njega i svoj grad i razgledati očevinu, a pošto mu je jedina briga bila da stekne ugled, kako bi pokazao sugrađanima da nije uzalud gubio vreme, namerava da uđe u grad svečano, u pratnji stotinu konjanika, svojih prijatelja i slugu. Moli ga da bude tako ljubazan i naredi da ga Fermljani lepo dočekaju, što neće biti samo čast Oliverotu, već i njemu koji ga je podigao. Đovani ukaza svu dužnu pažnju sestriću i naredi građanima Ferma da ga dostojno dočekaju i otvore mu vrata svojih domova. U Fermu, Oliveroto je proveo nekoliko dana da bi pripremio sve što je potrebno za budući zločin. On priredi bogatu gozbu, na koju pozva Đovanija Forlija i sve ugledne građane Ferma. Kad su pojeli što je bilo posluženo i videli zabavni program, predviđen za ovakve prilike, Oliveroto, sa predumišljajem, povede veoma odgovoran razgovor o veličini pape Aleksandra i Cezara, njegovog

sina, kao i o njihovim poduhvatima. Kako su njegov ujak i ostale zvanice učestvovali u razgovoru, on odjednom ustade i reče da o tome treba pričati na skrovitijem mestu, pa se povuče u jednu odaju, a Đovani i ostali građani krenuše sa njim. Čim posedaše, iz zasede iziđoše vojnici i sve ih pobiše. Posle tog umorstva, Oliveroto uzjaha konja, prokrstari gradom i zaposede Palatu uprave, tako da su članovi saveta, prestravljeni, bili primorani da mu se pokore i obrazuju vladu pod njegovim rukovodstvom. A pošto je poubijao nezadovoljnike koji su ga mogli napasti, učvrstio je vlast novim građanskim i vojnim zakonima, tako da je za nepunu godinu dana svoje vladavine, bio ne samo siguran u Fermu već je postao opasan za sve susede. Teško bi ga, kao i Agatokla, iko maknuo sa toga položaja da nije dopustio da ga prevari Ćezare Bordžija koji je, kako smo ranije opisali, uhvatio njega sa Orsinijima i Vitelijima u Singalji. Tu je, godinu dana posle ubistva svog poočima,

zadavljen sa Vitelocom, koji ga je naučio kako se treba boriti, ali i uprljati ruke krvlju. Može se nekome učiniti čudno da su Agatokle i drugi ljudi njegovog kova, posle silnih izdajstava i svireposti, dugo živeli u svojoj otadžbini, odolevajući spoljnim neprijateljima, a da nisu bili žrtve zavere svojih sugrađana, dok mnogi drugi, zbog svoje svireposti, nisu mogli sačuvati državu ni u vreme mira, a nekmoli odbraniti je u vreme rata. Mislim da to zavisi od toga da li se svirepost koristi za ostvarivanje dobrih ili rđavih ciljeva.

Smatram da joj je cilj dobar (ukoliko ikad smemo zlo shvatiti dobrim) ako je izvršena samo jednom, da bi se sačuvala vlast, i više se ne ponavlja, već se pretvara u dela iz kojih mogu da izvuku najveću korist podanici. Zlodela počinjena u rđave svrhe su ona zlodela koja u početku nisu velikog obima, ali čije granice se s vremenom proširuju, umesto da se sužavaju i zatru. Oni koji se služe prvim sredstvom, mogu, uz božju i ljudsku pomoć osigurati vladavinu u

svojoj državi, kao što je učinio Agatokle. Oni drugi ne mogu se održati. Na osnovu toga možemo zaključiti da osvajač jedne države mora dobro pripremiti da sve nužne svireposti počini odjednom, da ih ne obnavlja svakodnevno i da bi, zataškao i ohrabrio duhove i pridobio ih dobročinstvima. Vladalac koji drukčije postupa iz straha ili rđavog sa veta, prinuđen je da stalno drži nož u ruci. On se nikad neće moći osloniti na svoje podanike i oni ne mogu steći poverenje u njega jer ih stalno pozleđuje, pa su rane uvek sveže i otvorene. Zato zlo treba počiniti odjednom, što se manje s njim odugovlači, manje i boli. Dobro treba činiti postepeno, da bi se što bolje osetilo njegovo blagotvorno dejstvo. Vladalac treba da živi tako sa svojim podanicima da ga nikakav slučaj ni dobro ni zlo, ne navede na pramenu stava. Jer kad se nađeš u nevolji, za zlodela ti ne ostaje vremena, a dobročinstvima se nećeš iskupiti, pošto ti niko na njima neće biti zahvalan, uveren da nemaš izbora i da im moraš pribeći.

Poglavlje IX

Prelazeći na drugo pitanje, kad običan građanin ne postane vladalac u svojoj otadžbini zločinom ili nekim drugim nepodnošljivim nasiljem, već voljom svojih sugrađana, što se može nazvati građanskom vladavinom, za to nije potrebna vrlina ni sreća, već uspešno lukavstvo, tvrdim da se uzdiže na presto voljom naroda ili voljom velikaša. U svakom gradu vladaju ova dva različita raspoloženja i to dolazi otuda što narod ne želi da mu velikaši zapovedaju niti da ga ugnjetavaju, a velikaši žele da zapovedaju i ugnjetavaju narod. Ove dve oprečne težnje u gradovima

imaju tri posledice: samovlašće, slobodu ili raspuštenost. Samovlašće dolazi od naroda ili od velikaša, kako ko iskoristi priliku. Kada velikaši nisu više u stanju da se opiru narodu, oni podrže jednog između njih, izabreru ga za vladaoca da bi, zaklonjeni iza njega, mogli da zadovolje svoje težnje. Narod, kad vidi da se ne može odupreti velikašima, ustupa vlast jednom iz svojih redova i postavlja ga za vladaoca, da bi ih štitio. Onaj koji preuzima vlast uz pomoć velikaša teže se održi nego kada preuzima vlast voljom naroda, jer je okružen mnogima koji smatraju da su mu ravni, ne može da im zapoveda niti da postupa sa njima po svojoj volji. Onaj koga narod dovede na vlast, sam zapoveda i okružen je malim brojem ljudi koji ne žele da ga slušaju ili takvih oko njega uopšte nema. Osim toga, ne može čestito poštujući prava drugih, zadovoljiti velikaše, već samo narod, jer su težnje naroda časnije od težnji velikaša, jer ovi žele da ugnjetavaju, a narod da ne bude ugnjetavan. Dalje,

vladalac nikad ne može da se obezbedi od nezadovoljnog naroda, jer je mnogobrojan, a velikaša je malo i od njih se može osigurati. Najgore što vladalac može da očekuje od naroda koji ga ne trpi, je da mu okrene leđa. A od velikaša koji ga ne podnose, ima da se plaši, ne samo da će mu okrenuti leđa, već i da će ustati protiv njega, utoliko pre što su pronicljiviji i lukaviji pa žure da se osiguraju, pokušavajući da se dodvore onome za koga se nadaju da će izići kao pobednik. Vladalac je prinuđen da živi uvek sa istim narodom, ali ne i sa istim velikašima, koje može uzdići ili svrgnuti svakoga dana, oduzeti ili dati vlast, prema sopstvenom nahođenju i moći. Da bi se ovo pitanje bolje razjasnilo, treba napomenuti da se sa velikašima može postupiti na dva načina. One koji svoju sudbinu vezuju sa sudbinom vladaoca, a nisu gramzivi, treba obasuti počastima i ljubavlju. One koji ostaju po strani, treba razmotriti sa dva stanovišta; ili to čine iz malodušnosti i zbog urođene psihičke

mane, i onda treba da se njima služiš, pogotovu onima koji ti mogu dati dobar savet, pa kada te bude pratila sreća, njima ćeš se ponositi, a u nevolji se nećeš plašiti. Ali kada se lukavo drže po strani zato što su častoljubivi, znači da misle više na sebe nego na tebe. Njih vladalac treba da se čuva i da ih se boji kao da su mu otvoreni neprijatelji, jer kad se bude našao u nevolji, potpomoći će njegovu propast. Onaj koji postane vladalac voljom naroda, treba da nastoji da sačuva njegovo prijateljstvo. To će mu biti lako, pošto narod traži samo da ne bude ugnjetavan. Ali onaj koji protiv volje naroda, a voljom velikaša postaje vladar, treba, pre svega, da pokuša da pridobije narod, tako što će da ga uzme u zaštitu.

Ljudi su zahvalniji za dobročinstva kada im dobro dolazi od onoga, od koga su se nadali zlu, i vladalac je narodu prijatniji onda kada ga nije doveo na vlast. Naklonost naroda može osvojiti na razne načine, o tome nećemo govoriti pošto za to ne

postoji Određeno pravilo, već sve zavisi od mnogo slučajeva. Zaključiću samo da je svakom vladaocu potrebno prijateljstvo naroda, inače, ako se nađe u nevolji, sigurno propada. Kada je Nabida, spartanskog vladaoca, napala ćela Grčka i pobedonosna rimska vojska, uspeo je da odbrani domovinu i svoj položaj, morao je samo da se obezbedi od nekolicine velikaša i tako se izvuče iz opasnosti, a ne bi mu bilo dovoljno da mu je narod bio neprijatelj. Neka niko mome mišljenju ne suprotstavlja onu otrcanu poslovicu da ko zida na narodu, podiže na blatu, jer to važi samo kada na njemu podiže temelj običan građanin koji se uljuljkuje nadom da će ga narod izvući od neprijatelja ili dostojanstvenika. U tom slučaju najčešće se prevario, kao braća Grasi u Rimu i gospar Đorđo Skali u Firenci. Ali ako vladalac ume da zapoveda i ako je hrabar i ne preza pred teškoćama, ume da održi duh naroda, neće se pokajati što je na narodu podigao temelje vlasti. Građanske vladavine su, obično, u opasnosti kad treba uspostaviti apsolutističku upravu,

jer ti vladaoci upravljaju ili sami ili preko dostojanstvenika. U poslednjem slučaju, njihov položaj je nesigurniji i u većoj je opasnosti, jer su oni potpuno zavisni od volje onih građana koji se nalaze na rukovodećim položajima, oni im, osobito u nesrećnim okolnostima, veoma lako oduzimaju državu, ili rade protiv njih, ili otkazuju poslušnost. A vladalac, kad se nađe u nevolji, nema vremena da uspostavi apsolutnu vlast, ne zna na koga da se osloni, podanici koji su navikli da primaju naređenja od dostojanstvenika, ne žele da slušaju njega. Vladalac ne može da se osloni na potrebe u mirno doba kada je građanima država potrebna, tada svako obećava, svako bi položio život za njega, pošto je smrt daleko. Ali u teškim vremenima, kada su državi potrebni građani, malo njih je na usluzi. Ovo iskustvo je utoliko opasnije što može da se doživi samo jedanput. Zato mudar vladalac mora da izmisli način uprave pod kojom bi njegovi podanici, uvek i u svako vreme osećali potrebu za državom i njim, i tada bi mu uvek bili verni.

Poglavlje X

Kako treba meriti snagu svake vladavine

Razmatrajući osobine ovih vladavina, treba se obazreti na još jedno pitanje, to jest da li vladalac ima tako moćnu državu da se, u slučaju potrebe može održati sam, ili mu je potrebna tuđa odbrana. Da bih bolje razjasnio, moram reći da se sami mogu održati samo oni koji imaju dovoljno ljudstva ili novaca da bi sakupili snažnu vojsku i prihvatili bitku sa svakim ko ih napadne. Naprotiv, uvek je potrebna pomoć drugih, onima koji su prinuđeni da se zatvaraju u svoje gradove i da se iz njih brane, umesto da se suoče sa

neprijateljem na bojnom polju. O ovom slučaju već smo raspravljali, a nadalje ćemo reći sve što bude potrebno. U drugom slučaju, dovoljno je opomenuti vladaoce da snabdeju i utvrde grad u kome žive, a da o ostalom ne vode brigu.Kad vladalac dobro utvrdi svoj grad i osvoji naklonost podanika, kako sam rekao i kako ću objasniti niko ga lako neće napasti, jer ljudi uvek izbegavaju teškoće i klone se složenih poduhvata. Nije lako napadati vladara koji se dobro drži u svome utvrđenju i koji u narodu nije omrznut. Nemački gradovi su sasvim slobodni, teritorija im je ograničena i pokoravaju se samo caru, kad im se prohte, koga se uopšte ne boje kao nijednog drugog moćnog suseda. Kako su opasani zidinama, okruženi dubokim jarkovima, imaju dovoljno artiljerije, a skladišta su im uvek snabdevena pićem, jelom i ogrevom za godinu dana, svi su oprezni da bi te gradove trebalo dugo opsedati uz velike gubitke. Osim toga, da bi se narod mogao ishraniti, ne na teret države u njima uvek ima

posla za godinu dana u onim oblastima koje su glavni pokretači života u jednom gradu i njegov oslonac. U tim gradovima se takođe ceni vojna disciplina. Dakle, vladaoca koji ima dobro utvrđen grad i koji nije omrznut, ne može niko napasti, a oni koji bi ga napali, vratili bi se osramoćeni, jer su sve stvari u svetu podložne promenama da je gotovo nemoguće gubiti godinu dana opsedajući jedno isto mesto. A onom ko bi primetio da narod ima posede izvan grada i vidi kako ih pustoše, izgubiti strpljenje pa će, zbog duge opsade i sopstvene koristi, zaboraviti vladaoca, odgovoriću da će moćan i hrabar vladalac uvek prebroditi teškoće, hrabreći narod da zlo neće biti dugotrajno, plašeći ga svirepošći neprijatelja ili vešto se obezbeđujući od onih koji bi bili suviše smeli. Dodajmo još da neprijatelj po običaju pali i pustoši zemlju u koju upadne, i pošto su se duhovi zagrejali i rešili da daju otpor, vladalac ne mora da se mnogo boji, jer kad prvi nalet prođe, zlo je počinjeno i leka nema, a tada se

podanici zbijaju u još čvršće redove oko vladaoca smatrajući da on prema njima ima veće obaveze pošto su im domovi spaljeni, a polja opustošena. A ljudima je u krvi da ih isto onoliko obavezuje dobro koje sami čine kao i dobro koje se njima čini. Prema tome, ako se sve dobro razmotri, mudrom vladaocu nije teško da ohrabri građane da izdrže opsadu koja će dugo trajati, ukoliko je grad snabdeven potrebama za život i za odbranu.

Poglavlje XI

O crkvenim državama

Sada nam ostaje samo da govorimo o crkvenim državama, gde se vladalac suočava sa teškoćama pre nego što je osvojio vlast, jer se u njima vlast osvaja sposobnošću i srećom, a održava i bez jedne i bez druge, jer se te države temelje na verskim institucijama koje su moćne, štiteći vladare, ma kako upravljali, držeći ih na vlasti. Ovi vladaoci, koji su crkvena lica, imaju države, a ne brane ih, imaju podanike, a njima ne rukovode. Samo njima se ne oduzimaju države, iako ih ne brane, a njihovi podanici, iako njima ne vladaju, niti teže, niti nameravaju, niti mogu

da se otcepe od njih. Samo su ove sigurne i srećne vladavine. Pošto ovim državama upravlja viša sila koju ljudski um ne može da dokuči, o njima neću govoriti, a kako ih je utemeljio i održava Gospod, običan smrtnik bio bi proglašen drskim čovekom kad bi o njima raspravljao. Pa ipak, ako bi me kogod zapitao kome Crkva treba da zahvali, što je tako moćna, svetovna sila od koje strepi francuski kralj, što je bila moćna da ga istera iz Italije i istovremeno uništi Mlečane, odgovorio bih da im zahvali što su, pre Aleksandra ne samo italijanski vladaoci već i svaki velmoža i velikaš, potcenjivali njenu svetovnu moć. I mada je to veoma poznato, smatram da bi bilo dobro da se na to podsetimo. Pre no što je francuski kralj Šari ušao u Italiju, ova zemlja je bila pod vlašću pape, Mlečana, napuljskog kralja, milanskog vojvode i Firentinaca. Ove sile su uglavnom vodile brigu: prvo, da spreče tuđina, ako je naoružan, da uđe u Italiju, drugo, da niko od njih ne ojača. Najviše se trebalo

plašiti pape i Mlečana. Da bi obuzdali Mlečane trebalo je da ostale sile sklope savez, kako su to učinile prilikom odbrane Ferare. Da bi se obuzdao papa, služile su se rimskim velikašima koji su bili podeljeni na dve stranke, Orsinije i Kolone uvek u rukama držali oružje da bi njime rešavali svoje sporove, i to pred papinim očima, što je oslabilo papstvo. Nekad bi se javio neki hrabri papa, kao Sikst IV, ali ni sudbina ni umešnost mu nisu mnogo pomogle kad je hteo da se izvuče iz neprilika, jer je vladavina papa bila kratkotrajna. Desetak godina, koliko bi živeo neki papa kad bi se popeo na presto, nije bilo dovoljno da se uništi jedna stranka.

Ali, ako je, nekom papi pošlo za rukom da uništi Kolone, oni bi se oporavili pod drugim papom koji- bi mrzeo Orsinije: i tako je svetovna papska vlast u Italiji bila malo cenjena. Najzad je došao Aleksandar VI, koji je bolje od svih svojih prethodnika pokazao šta sve jedan papa može da ostvari kad raspolaže novcem i

vojnom silom. Koristeći vojvoda Valentina i upad Francuza, učinio je on sve ono što sam govorio o vojvodinim delima. Iako mu namera nije bila da proširi moć Crkve, već da osnaži vojvodu, ipak je učinio i uveličao Crkvu koja je posle njegove i vojvodine smrti uživala plodove njegovih napora. Papa Julije, Aleksandrov naslednik, zatekao je Crkvu uvećanu za ćelu Romanju, dok su, Aleksandrovim progonima rimski velikaši bili istrebljeni, a stranke uništene. Time je otvoren put za gomilanje novaca, na način kojim se pre Aleksandra niko nije poslužio. Julije je krenuo stopama svoga prethodnika pa ga je i nadmašio te je sebi postavio zadatak da osvoji Bolonju, da uništi Mlečane i istera Francuze iz Italije. Sve ovo je sproveo u delo, a to mu je uvećalo zasluge, jer je bilo izvedeno za jačanje Crkve, a ne radi bogaćenja nekoga od njegovih. Stranke porodica Orsini i Kolona ostavio je i dalje u onom stanju u kome ih je zatekao i mada je među njima bilo još nerešenih spornih pitanja, ipak su im

odnosi bili trpeljivi: prvo, plašili su se moći Crkve, drugo, nisu imali kardinala iz svojih porodica koji bi bili uzrok njihovih međusobnih nesporazuma i svađa. Te stranke neće mirovati dokle god budu imale kadrinale iz svojih redova, jer oni rovare u Rimu i izvan stranke, a veikaši su prinuđeni da ih brane. Tako je častoljublje crkvenih velikodostojnika bilo uzrok neslaganja i nemira među velikašima. Njegova svetost papa Lav zatekao je papsku vlast veoma jaku, i od njega se očekivalo da je onako kako su je Aleksandar i Julije osnažili oružjem, uveliča i podigne ugled dobrotom i drugim vrlinama.

Poglavlje XII

O rodovima vojske I o najamnicima

Pošto sam iscrpno govorio o svim vrstama vladavina koje sam odlučio da predstavim i ukazao na razloge njihovog propadanja ili napredovanja, kao i na sredstva kojima su se služili da bi došli na vlast i održali se, ostaje mi da govorim o napadima i odbranama, za kojima se može osetiti potreba u svakoj od ovih država. Već sam rekao da vladalac mora postaviti dobre temelje, inače bi mogao propasti. Osnovi temelji svih država novih, starih pa i mešovitih, jesu dobri zakoni i dobra vojska. A pošto ne može biti dobrih zakona gde nema dobre vojske, a gde je dobra

vojska, treba da su i zakoni dobri, govoriću samo o vojsci.

Vojska kojom vladalac brani svoju državu ili je njegova sopstvena ili najamnička, pomoćna ili mešovita. Najamnička i mešovita vojska nepotrebne su i opasne, a vladalac koji postavlja temelje svoje države na najamničkoj vojsci, nikad neće biti bezbedan, niti će mu vlast biti čvrsta. Vojska je nesložna, častoljubiva, nedisciplinovana, nepouzdana, hrabra među prijateljima, plašljiva pred neprijateljem, ne boji se Boga, verolomna je pred ljudima: čim dođe do sukoba, ona propada. U miru te pljačka ona, a u ratu neprijatelji, jer plaćenici nisu u tvojoj službi ni iz ljubavi ni bilo kog drugog razloga osim zbog plate koja nije tolika da bi bili spremni da za tebe žrtvuju život i izgube glavu.

Žele da budu tvoji vojnici dok ne ratuješ, ali čim se zarati, razbeže se ili ti, naprosto, okrenu leđa. Ovo se lako dokazuje jer Italija je danas na rubu propasti samo zato što se godinama uzdala u najamničku vojsku

koja je nekome ponešto i pomogla, pa mu se učinilo da u njenim redovima ima i hrabrih ljudi, ali je pokazala pravo lice čim se pojavio tuđin. Tako je Šari, fracuski kralj, zauzeo Italiju kredom. A oni koji su govorili da nam je to kazna za grehe u koje smo ogrezli, rekli su istinu samo to nisu bili oni gresi na koje su oni mislili, već ovi koje sam ja naveo. A pošto su to bili gresi vladalaca, oni su osetili i kaznu. Želim da ubedljivije dokažem da ta vojska donosi nesreću.

Zapovednici plaćeničke vojske ili su hrabri ili nisu. Ako su hrabri, ne možeš se u njih pouzdati, uvek će težiti za sopstvenom veličinom, a potiskivaće svoga gospodara ili neke druge, protiv tvoje volje, a ako zapovednici nisu hrabri, ubrzaće tvoju propast. Primeti li neko da će i svaki drugi zapovednik, bio najamnik ili ne koji bude imao vojsku u rukama, učiniti isto, odgovoriću mu da vojsku treba da drži vladalac ili republika. Vladalac treba da bude i vojskovođa, republika tu dužnost

treba da poveri jednom od svojih građana, ako se pokaže nesposoban, treba da ga smeni. A ako bude sposoban, držati ga u zavisnosti da se ne ogreši o zakone. Iz iskustva se zna da vladaoci sa sopstvenom vojskom i naoružane republike mogu da postignu velike uspehe, a da najamnička vojska državi nanosi štetu. Tako će se republika naoružana sopstvenim oružjem bolje obezbediti od ugnjetavanja svoga građanina postavljenog za zapovednika, nego republika koja ima plaćeničku vojsku. Rim i Sparta su vekovima branili slobodu sopstvenom vojskom, a Švajcarci i danas uživaju punu slobodu iako su do zuba naoružani. Primer drevne plaćeničke vojske su Kartaginjani, iako su im zapovednici bili iz redova njihovih građana, posle prvog rata sa Timijanima, umalo da ih podjarmi najamnička vojska. Filip Makedonski je posle Epaminondine smrti postao zapovednik Tebanaca i potčinio taj narod pošto je porazio njegove neprijatelje. Milanci su posle smrti vojvode Filipa najmili Frančeska

Sforcu da potuče Mlečane. Pobedivši neprijatelje kod Karavađa, Sforca je s njim sklopio savez da bi podjarmio Milance, svoje gospodare. Njegov otac, Sforca, plaćenik Đovane Napuljske, iznenada je kraljici otkazao poslušnost i ostavio je bespomoćnu da je morala, kako ne bi izgubila kraljevstvo, da se stavi pod okrilje aragonskog kralja. Na primedbu da su Mlečani i Firentinci proširili vlast zahvaljujući plaćenicima i da se njihove vojskovođe nikad nisu uzdigle do vladarskog položaja, već su ih, veoma dobro branili, odgovorom da su Firentinci u tome imali mnogo sreće. Jedan deo njihovih zapovednika, od kojih su se mogli bojati, nije pobedio, a drugi je naišao na prepreke ili im je slavoljublje odvratilo pažnju na drugu stranu. Džon Hokvud je spadao u zapovednike koji nisu pobedili, pa se nije moglo ni proveriti da li bi bio veran, ali nije teško naslutiti da bi mu Firentinci, da je pobedonosno okončao vojevanje, bili prepušteni na milost i nemilost. Protivnici Sforce,. oduvek su bili

članovi porodice Braco, i motrili su jedni na druge. Frančesko je usmerio svoje težnje prema Lombardiji, a Braco prema Crkvi i Napuljskoj Kraljevini. No pređimo na ono što se zbilo nedavno. Firentinci su za zapovednika svojih oružanih snaga imenovali Paola Vitelija, čoveka veoma oprezna, koji je, iako skromnog porekla, stekao veliki ugled. Da je osvojio Pizu, Firentinci bi bili prinuđeni da ostanu s njim, jer bi propali da se stavio u službu njihovih neprijatelja. Ako bi ga zadržali, morali bi mu se i pokoravati. Ako razmotrimo uspehe Mlečana, videćemo da su ratovali slavno i sačuvali bezbednost jedino kada su se oslanjali na sopstvene snage, dešavalo se pre no što su se okrenuli suvozemnim poduhvatima. Njihovi plemići i naoružani narod, borili su se hrabro. Kada su poveli bitku na kopnu, hrabost ih je izdala i usvojili su običaje koji su vladali u ostalim delovima Italije. U početku njihovog nadiranja na kopno Italije nisu morali da mnogo strahuju od svojih vojsko-

vođa, država im je bila mala, a oni veoma ugledni. Ali uvideli su grešku kad su pod vodstvom Karmanjole proširili granice. Uverili su se da je on veoma hrabar, jer su pod njegovom komandom porazili milanskog vojvodu, ali su primetili da je popustio i hladno ulazi u bitke, ocenili su da više ne mogu pod njegovim vodstvom pobedonosno ratovati. Nisu želeli ili nisu mogli da ga otpuste, da ne bi izgubili ono što su osvojili, bili su prinuđeni da ga zbog svoje bezbednosti ubiju. Posle njega su im zapovednici bili Bartolomeo od Bergama, Rubert od San Severina, grof od Pitiljana i drugi, pored kojih su strepili od poraza nego pobede, a poraz su doživeli kasnije kod Vaile, gde su za jedan dan izgubili sve ono što su naporno stekli za osam stotina godina. Jer sa ovakvom vojskom sporo, prekasno i malo se osvaja, ali zato iznenada i strahovito gubi. Pošto sam, navodeći ove primere, skrenuo na Italiju, koja se godinama služi najamničkom vojskom, hoću da govorim izdaleka kako bismo razmotrili

poreklo ovakve vojske, pratili njen razvojni put i poboljšali opšte stanje. Treba da znate da se Italija, gde se u poslednje vreme Carevina u njoj počela raspadati, a papska svetovna moć širila, podelila u nekoliko država. Većina velikih gradova digla se protiv plemstva koje ih je ranije, uz carevu podršku, držalo podjarmljene, dok ih je Crkva pomagala, želeći da stekne što veću svetovnu vlast. U drugim gradovima, vlast su uzeli njihovi građani, pa je gotovo ćela Italija prešla u ruke Crkve i nekoliko republika, a pošto sveštenici ni građani nisu bili vični oružju, uzimali su strance kao najamnike. Prvi koji je podigao ugled ovoj vojsci bio je Alberigo de Konio iz Rima. Iz njegove škole su izišli Braco i Sforca, koji su svojevremeno bili neograničeni gospodari Italije. Njih su nasledili svi ostali koji su se nalazili na čelu italijanske vojske sve do današnjeg dana. Oni su glavni krivci što je Italiju Šari pregazio, LuJ opljačkao, Ferdinand pokorio a Svajcarci je ponizili. Oni su stavili sebi u zadatak

da sruše ugled pešadiji kako bi sami dobili na važnosti, pošto su bili bez države i živeli samo od vojevanja mali broj pešaka nije mogao steći ugled, a više nisu mogli hraniti. Stoga su smatrali da je najbolje da se oslone na konjicu, koja ne broji mnogo ljudi nema problema sa ishranom, a predvoditi je, ugledno je zanimanje. Došlo se dotle da vojska koja broji dvadeset hiljada vojnika, jedva ima dve hiljade pešaka. Osim toga, umeli su da pronađu način kako da sebe i vojnike poštede umora i straha. U boju se nisu međusobno ubijali, već su zarobljavali, i to bez otkupnine. Noću nisu gađali posede niti su ljudi sa tih poseda gađali njihove logore, oko bojišta nisu podizali grudobrane niti su kopali šančeve, a zimi nikad nisu ratovali. Sve ovo je bilo predviđeno njihovim vojničkim propisima, a oni su ih izmislili, kako sam napomenuo, da se ne bi umarali ni izlagali opasnosti. Tako su, najzad, Italiju osramotili i bacili u ropstvo.

Poglavlje XIII

O pomoćnim, mešovitim i narodnim vojnicima

Druga vrsta nekorisne vojske je pomoćna vojska, ona vojska koju neki vladalac pozove u pomoć da ga brani, kao što je pre nekoliko godina učinio papa Julije, koji je posle teškog iskustva sa najamničkom vojskom u pohodu protiv Ferare, pozvao pomoćnu vojsku i sporazumeo se sa španskim kraljem Ferdinandom, da ga podrži svojim oružanim snagama.

Ova vojska može da bude korisna i dobra za onoga ko je šalje, ali je opasna za onoga ko je zove,, ako bude poražena, izgubljen si, ako

pobedi, postaješ njen zatočenik. Ma koliko da je istorija puna takvih primera, zadržaću se na slučaju Julija II. Želeći da zauzme Feraru, on je napravio najveću glupost kada se potpuno predao tuđinu. Imao je sreće da odjednom iskrsne nešto treće, zahvaljujući tome nije bio kažnjen za svoje nepromišljeno opredeljenje. Pošto je njegova pomoćna vojska potučena kod Ravena i pošto su naišli Švajcarci, koji su, van svakog očekivanja, nagnali pobedioce u bekstvo, papu nisu zarobili njegovi neprijatelji, jer su pobegli, ni njegova pomoćna vojska, tako je pobedio zahvaljujući tuđem, a ne njegovom oružju. Kako su bili potpuno nenaoružani, Firetinci su doveli deset hiljada Francuza pod Pizu da je osvoje, a time su sebe izložili velikoj opasnosti. Da bi se odupro svojim susedima, vizantijski car je ubacio u Grčku deset hiljada Turaka, a oni, kad se rat završio, nisu hteli da se povuku. To je bio početak robovanja Grčke nevernicima. Onaj, dakle, koji je odlučio da iz rata nikad ne iziđe

kao pobedik, neka se posluži ovom vojskom, koja je mnogo opasnija od najamničke, jedinstvena i sazdana da bude u službi drugoga, dok najamničkoj vojsci, posle pobede treba više vremena i povoljnija prilika da se okrene protiv tebe, nije jedinstvena, ti si je sakupio, ti je plaćaš. Ako postaviš nekoga za zapovednika tim trupama, ne može odmah da stekne takav ugled da ih okrene protiv tebe. Jednom reči, kod najamničke vojske opasnija je mlitavost, a kod pomoćne hrabrost. Zato će se mudar vladalac uvek kloniti takve vojske, a služiće se sopstvenom vojskom i biće mu lakše da bitku izgubi sa sopstvenom nego da je dobije tuđom vojskom. Pobeda koju vladalac izvojuje tuđom vojskom, nije prava pobeda. Nikad se neću ustručavati da navedem primer Cezara Bordžije i njegove poduhvate. Ovaj vojvoda je upao u Romanju sa pomoćnom vojskom, sastavljenom od Francuza, i njome je osvojio Imolu i Forli. Pošto mu se učinilo da ta vojska nije pouzdana, okrenuo se najamnicima, smatrajući da su manje

opasni, pa je unajmio Orsinije i Vitelje. Uvidevši kasnije da su oni sumnjivi, nepouzdani i opasni, oslobodio se njih i dalje se oslonio samo na svoju vojsku. Nije teško uočiti razliku između prve i druge vrste vojske, ako se zna koliko je ugled vojvode porastao kad se borio sa svojom vojskom i uzdao se u sopstvene snage, a ne više u Francuze ili u Orsinije i Vitelije. Bordžija je doživeo najviše priznanje u trenutku kad je prevladalo uverenje da je on potpuni gospodar svoje vojske. Želim da se držim primera iz savremene Italije, pa ipak neću da izostavim Hijeronima iz Sirakuze, jer sam ga i ranije pominjao. Pošto, kako sam već rekao, Sirakužani su ga postavili za svoga vojskovođu, Hiaronim je uvideo da od najamničke vojske nema koristi, jer se njeni zapovednici ponašaju kao neke naše vojskovođe u današnjoj Italiji. Uvidevši da ne može da ih zadrži ni da otpusti, zapovedi da ih sve pobiju da bi nakon toga ratovao uz pomoć svoje, a ne tuđe vojske. Hteo bih još da podsetim na jednu ličnost iz Staroga zaveta, koji se savršeno dobro uklapa u moje izlaganje. Kada se David ponudio Saulu da iziđe na megdan Golijatu, filistejskom izazivaču, Saul mu je, da bi ga ohrabrio, dao svoje oružje. David je najpre opasao oružje, a onda odbio, rekavši da ga ono sputava i da želi da se bori sa svojom praćkom i svojim nožem. Bolje rečeno, tuđe oružjjs uvek spada ili te tišti, ili sputava. Šari VII, otac kralja Luja XI, bio je srećan i hrabar, oslobodio je Francusku od Engleza i osetio je potrebu da se naoruža sopstvenim oružjem pa je po celoj kraljevini osnovao konjičke i pešadijske jedinice. Kasnije je Luj XI, njegov sin, raspustio pešadiju i počeo da uzima u najam Švajcarce. Ova greška, u koju su kasnije upadali i njegovi naslednici, izvor je, kako se to vidi, svih zala koja su se sručila na kraljevinu. Poklonio je poverenje Švajcarcima, ponizio je svoju vojsku, raspustio je pešadiju i svojim vojnicima, ljudima od oružja, silom ugurao tuđe oružje. Oni su bili navikli da se

bore uz Svajcarce, pa su verovali da bez njih ne mogu ni da pobede. Otuda proizilazi da Francuzi sami ništa ne mogu Švajcarcima, a bez Švajcaraca ne mogu ništa drugima. Francuska vojska je, dakle, bila mešovita, delom najamnička, delom narodna, i takva mešovita vojska mnogo je bolja od najamničke ili pomoćne, a mnogo gora od narodnih trupa. Dovoljan je primer koji sam naveo da bi se pokazalo kako bi Francuska bila nepobediva da su se odredbe koje je propisao Šari VI dopunjavale ili sačuvale. Ali nedovoljno obazrivi ljudi upuste se u nešto, što im se u početku čini dobro i ne vide gde se krije otrov, upravo onako kako sam naveo, kako se pojavljuje tuberkuloza. Tako je vladalac koji ne sagleda zlo u prvoj fazi, već kad se ono desi, zaista nije mudar čovek, a mudrost je retka ljudska osobina. Ako pokušamo da pronađemo glavni uzrok propasti Rimskog Carstva, videćemo da je - uzimanje u najam Gota. Od tog doba, Rimsko Carstvo je počelo da slabi, a Goti jačaju na

račun rimske vojske. Zaključujem, dakle, bez sopstvene vojske, nijedan vladalac nije bezbedan, i vlada na sreću, jer u nesreći nema snaga koje bi ustale u njegovu odbranu. A mudri ljudi su uvek mislili (i misao pretočili u mudru izreku) da "nihil sit tam Infirmum aut instabile quam fama potentiae non sua vi mixa."<$F Ništa nije tako nevažno i nestalno kao glas o moći koja nije sopstvenom snagom stečena>. Sopstvena vojska se sastoji od svojih podanika, od svojih građana ili svojih ljudi. Svaka druga vojska je najamnička ili pomoćna, a način na koji se formira narodna, sopstvena vojska nije teško pronaći ako se uvaže odredbe na koje sam ukazao, i ako se ima u izgledu kako se naoružao i organizovao Filip, otac Aleksandra Velikog, i mnoge druge republike i vladaoci, u čije uređenje imam neograničeno poverenje.

Poglavlje XIV

Dužnost vladaoca prema vojsci

Vladaoca ne srne ništa drugo da zaokuplja, ni o čemu drugom da razmišlja, ništa da proučava osim načina ratovanja, vojne organizacije i discipline. To je zanat dostojan zapovednika i ima takvu moć da se pomoću njega ne samo održavaju na vlasti vladaoci koji na prestolu po naslednom pravu, već se na tom položaju uzdižu i građanska lica. Ali, kada vladaoci više misle na uživanje nego na vojsku, gube državu.

Prvo ćeš je izgubiti zbog zanemarivanja veštine ratovanja, isto kao što ćeš je zadobiti ako tom zanatu budeš vičan. Frančesko Sforca se od običnog

građanina uzdigao do vojvode od Milana, jer je bio dobro naoružan, a njegovi sinovi su se od vojvoda spustili do običnih građana zato što su izbegavali napore vojničkog života. Između ostalih nesreća koje te zadese kad si nenaoružan, ljudi počnu da te potcenjuju, takvog srama vladalac treba da se čuva na način koji ću dalje izložiti. Pošto se između naoružanog i nenaoružanog čoveka ne može praviti poređenje, besmisleno je da se naoružan dragovoljno pokorava onome ko je nenaoružan ni da nenaoružan bude bezbedan među svojim potčinjenima koji su naoružani. Pošto je jedan ispunjen prezirom, a drugi podozrenjem, ne mogu biti jednodušni. Stoga vladaoca koji ne poznaje zanat ratovanja, vojnici nikad ne uvažavaju niti se na njih može osloniti. Zato vladalac mora marljivo izučiti vojne veštine i to više u miru nego u ratu. Učiti može na dva načina: fizički i umno. Što se tiče načina nastojanja da mu vojnici budu dobro organizovani i uvek spremni, veština se ogle-

da u lovu da se privikne na telesne napore i upozna prirodu mesta. Koliko su visoke planine, gde se otvara kotlina, kako su raspoređene ravnice, kuda teku reke, čime se odlikuju baruštine, i sve to ispituje veoma marljivo. Ovo saznanje ima dve prednosti: prvo, vladalac upoznaje otadžbinu pa može iznaći bolji način njene odbrane. Drugo, kad je upoznao ta mesta i u njima se odomaćio, može lako da nasluti kakva su ostala koja treba da upozna. Jer brda, doline i ravnice, reke i baruštine, na primer, u Toskani imaju izvesne sličnosti sa ostalima u drugim pokrajinama, pa ako nam je poznat položaj jednoga kraja, lako možemo doći do zaključka kakvi su ostali krajevi. Vladalac bez iskustva, nema glavnu osobinu koju treba da poseduje vojskovođa. To iskustvo pomaže vladaocu da nađe neprijatelja, da dobro razmesti vojnike, da ih povede pravim putem, da napravi plan bitaka, da uspešno opsedne gradove. Filopemena, ahajskog tiranina, istoričari hvale da je na rat mis-

lio i u mirno doba. Kad bi se sa prijateljima našao u polju, često bi se zaustavljao i upitao: "Kada bi se neprijatelj nalazio na onom brežuljku, a mi ovde sa našom vojskom, ko bi bio u prednosti? Kako bismo mogli na njega da krenemo ne izlažući se opasnosti i da ga napadnemo uspešno? Ako bismo hteli da se povučemo, kako bismo to učinili? Ako bi se neprijatelj povukao, na koji način bismo ga gonili?" I tako, šetajući, predočavao im je sve moguće okolnosti u kojima bi se mogla naći jedna vojska. Oni su iznosili svoje mišljenje, on ih je slušao, svoje mišljenje i izlaganje potkrepljivao dokazima, tako da mu se, zahvaljujući neprestanom razmatranju ratnih pitanja, kad je predvodio vojsku u rat, nikad nije moglo desiti da se suoči sa nekom opasnošću koju ne bi mogao resiti. Drugi način učenja vojnog zanata jeste posredstvom umnog rada, vladalac treba da čita istoriju i razmišlja o postupcima velikih ljudi, da bi video kako su se držali za vreme rata, da ispita uzroke

njihovih pobeda i poraza kako bi poraze izbegao, a podržavao postupke pobede. Ali naročito treba da postupa kao što su u prošlosti radili slavni ljudi uzimajući za uzor poznate ličnosti, razmišljali 0 njihovim sjajnim postupcima i delima. Priča se da se Aleksandar Veliki ugledao na Ahila, Cezar na Aleksandra, a Scipion na Kira. Ko god čita Kirov životopis od Ksenofona, kada kasnije razmotri Scipionov život, uvideće koliko mu je to ugledanje donelo slave i kako se u čestitosti, ljubaznosti, čovečnosti, slobodoumlju, Scipion prilagodio sa svim što je Ksenofon napisao o Kiru. Ovako treba da se ponaša mudar vladalac i da ne dangubi u mirnim vremenima, da sve vesto iskoristi za sticanje znanja koje bi mu poslužilo u nevolji i ako mu sreća okrene leđa, bio spreman da se odbrani od svih udaraca sudbine.

Poglavlje XV

Zbog čega ljude, a naročito vladaoce, hvale ili kude

Ostaje nam da sagledamo kako jedan vladalac treba da se ponaša sa svojim podanicima i prijateljima. A pošto znam da su se mnogi bavili ovim pitanjem, bojim se da će me ljudi smatrati uobraženim, ako budem o tome pisao, pošto o tome imam posebno mišljenje. Međutim, kako mi je namera da napišem nešto što će koristiti onima koji to razumeju, čini mi se da je celishodnije da o tome govorim uvažavajući stvarno stanje stvari, a ne oslanjajući se na iluzije. Mnogi su zamišljali republike i

monarhije kakve niko video nije, niti čuo da negde zaista postoje. Između onoga kako se živi i onoga kako bi trebalo živeti, postoji raskorak, tako da čovek koji obično čini ono što bi trebalo činiti, pre će propasti nego se održati. Jer onaj koji u svakoj prilici hoće da bude dobar, među ostalima koji nisu dobri, pre ili kasnije mora propasti. Potrebno je, dakle, da se vladalac koji hoće da se održi, navikne da ne bude dobar, pa da se time služi ili ne služi prema potrebi i tako, zanemarujući ono što je plod mašte jednog vladaoca moram reći da se svi ljudi, a posebno vladaoci, o kojima se najviše govori, najviše su zapaženi, obzirom na visoki položaj, razlikuju po osobinama od kojih su jedne za pohvalu, a druge za osudu. Za jednog kažemo da je "lake ruke", za drugog da je tvrdica (da se poslužim toskanskim izrazom "gramziv" u našem jeziku znači grabi tuđe, dok tvrdicom nazivamo onoga ko je "tvrd za svoju paru", jedan je darežljiv, drugi pohlepan, jedan svirep, drugi blag, jedan je od reči, drugi prevrtljiv, jedan mekušac i kukavica, drugi

surov i hrabar, jedan pristupačan, drugi nadmen, jedan pohotljiv, drugi čedan, jedan otvoren, drugi podmukao, jedan uporan, drugi popustljiv, jedan ozbiljan, drugi površan, jedan pobožan, drugi bezbožan i slično.

Svako će reći da bi bilo najbolje da vladalac, od svih osobina koje sam nabrojao, poseduje samo one dobre. Nije nemoguće biti obdaren svima niti se svima služiti, jer to nije u ljudskoj prirodi, vladalac treba da bude toliko mudar da se kloni sramnih poroka zbog kojih može da izgubi vlast, a da se čuva drugih, zbog kojih ne bi mogao da je izgubi.

Ali ako to prevazilazi njegove snage, ne treba da se mnogo uzbuđuje, već da izbegava one mane zbog kojih bi mogao da izgubi državu. Još manje treba da se uzbuđuje ako ga bije glas kako ima poroke koji su inače neophodni za očuvanje vlasti. Kad se sve dobro razmotri, ako deluje u duhu onoga što izgleda vrlina, država će da propadne, a da mu nešto drugo što se smatra porokom, obezbedi siguran i srećan život.

Poglavlje XVI

O darežljivosti i tvrdičluku

Počinjući, dakle, prvim ranije navedenim osobinama, mogu reći da je lepo kad si darežljiv, ali ako si darežljiv toliko da se pred tobom niko ne usteže, to će te upropastiti. Jer ako si iskreno širokogrud, kakav i treba da budeš, tvoja darežljivost neće biti napadna, pa će svi o tebi imati lepo mišljenje, to je da si škrt čovek. Ali, ako želiš da uživaš glas darežljivog čoveka, ne smeš se kloniti nijedog vida raskošnog života. Dešava se da vladalac, ponašajući se tako, potroši celu imovinu i na kraju bude prinuđen, ako želi sačuvati ugled darežljivog vladara, da udari

teške namete svome narodu, da pribegne konfiskaciji i svim ostalim sredstvima kojima se koriste da dođe do novca. Zato podanici počinju da ga mrze i preziru zbog njegova siromaštva, jer je svojom darežljivošću mnoge oštetio, a malo njih nagradio, pogađa ga i najmanja nezgoda i propada čim iskrsne prva opasnost. Pa, ako slučajno, uvidevši propast, pokuša da promeni stav, proglasiće ga tvrdicom. Ako, dakle, jedan vladalac ne može biti darežljiv, a da sebi ne nanese štetu, i da se to još i razglasi, ne treba, ako je mudar, da se uzbuđuje što ga smatraju škrtim. Kasnije će se pokazati da su mu, blagodareći štednji, prihodi dovoljni da može da se brani od onih koji su mu objavili rat i da se upušta u vojne poduhvate ne opterećujući narod. Smatraće ga darežljivim, u suštini on i jeste širokogrud prema onima kojima ništa ne oduzima, a njih je mnogo, a škrt prema onima kojima ništa ne daje, a to je manjina. U naše vreme imali smo prilike da se osvedočimo kako su velika dela izvršili

samo oni koji su bili proglašeni tvrdicama, svi ostali su propali. Papa Julije II pokušao je da se prikaže darežljivim kako bi došao do papske stolice, a posle toga se nije trudio da to zaista i bude, samo da bi mogao ratovati sa francuskim kraljem. Vodio je mnoge ratove, ne udarajući vanredne namete na svoje podanike, jer je troškove pokrivao uštedom. Sadašnji španski kralj nikad ne bi izvojevao toliko pobeda, da je bio darežljiv. Prema tome, jedan vladalac ne treba da se obazire na to što ga nazivaju tvrdicom, ako ne pljačka podanike, može da se brani, nije siromašan ni prezren, ne mora da postane grabljiv, jer će se, zahvaljujući upravo tvrdičluku, održati na prestolu. Ako neko primeti da je Cezar došao na vlast upravo zato što je bio darežljiv i da su mnogi drugi, iz istog razloga došli na visoke položaje, odgovoriću: ili si već vladalac, ili želiš da postaneš. U prvom slučaju, darežljivost je opasna, u drugom, treba samo da misle da si darežljiv. A Cezar je bio jedan

od onih koji je želeo da se domogne vlasti u Rimu. Ali, kada je došao na vlast, da je poživeo duže i da nije umereno trošio, upropastio bi carstvo. Ako neko primeti da je mnogo veoma darežljivih vladalaca vodilo svoju vojsku iz pobede u pobedu, orgovoriću: vladalac može da troši svoj novac, novac svojih podanika ili tuđ novac. U prvom slučaju treba da bude štedljiv, i u svakom slučaju da bude darežljiv.

Vladalac koji predvodi vojsku, hrani se onim što je zaplenio i opljačkao, izdržava se od nameta i troši tuđa dobra, treba zato da bude darežljiv, inače bi ga vojnici napustili. S onim što nije tvoje ili tvojih podanika, možeš da budeš darežljiv, kao što su bili Kir, Cezar i Aleksandar, kada trošiš tuđe, ugled ti raste, trošiš li svoje, ugled ti opada. Darežljivost, kao retko koja osobina, samu sebe uništava. Što god si darežljiviji, sve više gubiš mogućnost da to i dalje ostaneš, pošto osiromašiš i ljudi te prezru, ako pokušaš da isplivaš iz siromaštva, postaješ grabljiv i

mrzak. Vladalac ni po koju cenu ne srne dozvoliti da ga narod prezre ili omrzne, a darežljivost je uvek propraćena i prezirom i mržnjom. Stoga je mudrije pomiriti se da te smatraju tvrdicom, zbog toga ćeš biti prezren, ali ne i omrznut. Nego nastojati da te proglase darežljivim pa dovesti sebe da se moraš pomiriti da si grabljiv, zbog čega ćeš biti prezren i omrznut.

Poglavlje XVII

O svireposti i blagosti, da lije bolje da vladam vole ili da ga se plaše

Prelazeći sada na ostale, ranije pomenute odlike, napominjem da svaki vladalac treba da ostavi utisak blagog, a ne svirepog čoveka, ali se blagošću mora služiti smišljeno Cezara Bordžiju su smatrali svirepim vladarem, a kao takav, uspeo je da uredi, ujedini, umiri i unese poverenje u Romanju. Kad bolje razmislimo, dolazimo do zaključka da je čak bio mnogo blaži od firentinskog naroda koji je, da se ne bi pokazao svirepim, dopustio razaranje Pistoje. Vladalac, koji želi da njegovi podanici, dok im

je on na čelu budu jedinstveni i pokorni, ne treba da se osvrće na prigovore da je svirep, jer, ako izrekne mali broj kazni, biće humaniji od onih vladara koji, iz preterane popustljivosti, dozvoljavaju nerede u kojima dolazi do krvoprolića i pljačke. To pogađa ćelu zemlju, dok kazne izvršene po naređenju vladaoca pogađaju samo pojedinca. Jedino se novi vladalac mora pomiriti s tim da će ga smatrati svirepim, jer u svim novim državama, opasnosti vrebaju na svakom koraku. Zato Vergilije, opravdavajući nehumanost jednog novog kraljevstva, na usta Didone veli:

Res dura et regni novitas me talia cogunt
Moliri et late fines custode tueri.<$F "Nužda me nagoni na to i kraljevstva mojega mladost.

Te stražarima dajem daleke čuvati međe">

Osim toga, ne srne da bude lakoveran i nagao, ne srne da se plaši svoje senke, mora biti odmeren, obazriv i čovečan. Njegovo poverenje ne srne preći u nesmotrenost, a neverica u netrpeljivost. Sada se nameće pitanje: ***da li je bolje da te ljudi vole ili da te se boje i obrnuto?*** Odgovor je da bi najbolje bilo i jedno i drugo, ali pošto je teško te osobine sjediniti, to se treba odreći jednog ili drugog, sigurnije je da te se plaše nego da te vole. Jer se može reći da su ljudi uglavnom nezahvalni, nepostojani, pritvorni', beže od opasnosti i da su lakomi na dobit. Dok im činiš dobro, dušom i telom su tvoji. Skočili bi za tebe u vatru i u vodu, dali bi ti imanje, ginuli za tebe, žrtvovali decu, kako sam ranije rekao, kada ti nije potrebno, a kad se nađeš u opasnosti, okrenu ti leđa. A vladalac koji je verovao njihovim obećanjima, a sam se nije obezbedio, propada, jer prijateljstva koja se kupuju novcem, a ne veličinom i plemenitošću duha, stiču se, ali se ne osvajaju i, kad su nam potrebna, ne možemo na njih

računati. Ljudi su manje skloni da uvrede onoga kome je stalo da bude voljen nego onoga koji želi da ga se boje, ljubav je veza koju ljudi, po prirodi zli, kidaju čim izvuku ličnu korist, dok strah pothranuje misao na kaznu koja ih neprestano progoni. Vladalac mora da zauzme takav stav da ga podanici iz straha bar ne mrze, ako već ne mogu da ga vole. Svojim stavom ulivati strah, a pri tom ne biti omrznut, dešava se uvek kad vladalac ne dira imovinu i žene svojih sugrađana i podanika. Pa i kad je prinuđen da nekome od njih skine glavu, to treba da učini samo kad ima dovoljno opravdanja i kad je uzrok očevidan. Ali nikako ne srne da dira u imanje osuđenih, jer ljudi brže zaboravljaju smrt oca, nego gubitak očevine. Uosalom, razloge za prisvajanje tuđe imovine nije teško naći, a kad se počne živeti od otimačine, uvek se nađe razloga da se ta dobra prigrabe. Naprotiv, razloga za skidanje glave je manje i teže se mogu naći.

Međutim, kada je vladalac i vojskovođa pa predvodi moćnu vojsku, ne

treba da ga brine što ga smatraju svirepim, jer da to nije, njegova vojska ne bi bila jedinstvena ni spremna ni za kakav poduhvat. U neobične Hanibalove podvige ubraja se i to da nije dozvolio, iako je u tuđinu vodio veliku vojsku, sastavljenu od bezbroj ljudskih rasa, da u njoj ikada dođe do razdora ni među vojnicima, ni između njega i njih.

To je mogao postići samo njemu svojstvenom, krajnjom svirepošću koja je bila sjedinjena sa mnogim vrlinama, pobuđivao je poštovanje i strahopoštovanje svojih vojnika. Da nije bio svirep, sve njegove vrline ne bi bile dovoljne da postigne značajne uspehe. Pisci neprečišćenih stavova, s jedne strane se dive šta je postigao, dok drugi napadaju sredstva kojima je to postigao. Da mu sve osobine, osim svireposti, u poduhvatu ne bi bile od pomoći, najbolji je dokaz ono što se desilo Scipionu, vojskovođi svih vremena, kakvog nije bilo ne samo u to vreme, nego od pamtiveka. čija se vojska pobunila u Italiji samo zato što je bio

popustljiv pa je vojnicima dao više slobode nego što je dozvoljavala vojna disciplina. Zbog toga je Fabijus Maksimus napao Scipiona u senatu i pred svima ga nazvao vojskovođom koji kvari rimsku vojsku. Kada je jedan Scipionov legat upropastio Lokrance, Scipion ga uopšte nije kaznio niti je njih osvetio, i to samo zbog svoje izuzetne blagorodnosti, tako je jedan senator, želeći da ga opravda pred Senatom, rekao da mnogi ljudi znaju bolje da se sami čuvaju grešaka, nego da tuđe greške ispravljaju. Nema sumnje da bi, vremenom, da se i dalje ovako ponašao, Scipionu, kao generalu, pao ugled i slava. Ali kako je delovao pod okriljem senata, ta njegova vrlina, nije se javno ispoljila, pa mu je čak donela slavu. Na osnovu toga zaključujem, vraćajući se na pitanje je li bolje biti voljen ili ulivati strah? Mudri vladalac, pošto ljudi vole sebe, a boje se vladaoca, mora se osloniti na ono što je njegovo, a ne na ono što je tuđe pa mu preostaje samo da se trudi, kako sam rekao, da ne bude omrznut.

Poglavlje XVIII

Kako vladaoci treba da drže reč

Opšte je poznato da je za svaku pohvalu vladalac od reči, koji živi pošteno, ne služi se lukavstvom. No iz iskustva znamo da su u današnje vreme veika dela učinili vladaoci koji nisu vodili mnogo računa o datoj reči, koji su vešto znali da obmanjuju ljude i koji su, najzad, pobeđivali one koji su se pouzdavali u njihovu časnost. Treba, dakle, da znate da postoje dva načina borbe: zakonima i silom. Prvi je svojstven čoveku, drugi životinjama, a kako često prvi nije dovoljan, treba pribeći drugom. Prema tome, vladalac treba da ume da se ponaša kao životinja i kao čovek. Stari pisci

su ovome uvijeno učili vladaoce kad su pisali kako su Ahilej i mnogi drugi vladaoci bili povereni kentauru Hironu, koji je trebalo da ih odgaji na njemu svojstven način.

Treba reći da vladaoci, pošto im je učitelj bio poluživotinja i polučovek, moraju da budu i jedno i drugo, zato što jedno bez drugog nije trajno. Pošto, dakle, vladalac treba dobro da podražava životinju, mora znati da se uvuče u kožu i lisice i lava, Treba, dakle, biti lisica i prepoznavati zamke i lav pa plašiti vukove. Onaj ko ume samo da bude lav, neće uspeti. Stoga mudar vladalac ne treba da bude od reči kad mu to ne ide u račun i kad se promene okolnosti u kojima je dao reč. I da su svi ljudi anđeli, ovo pravilo ne bi bilo dobro, a pošto su rđavi, nisu revnosni da ispune obećanje, ne moraš ni ti biti od reči, a uvek ćeš naći opravdanje što si prekršio veru. Mogao bih navesti mnogo primera iz savreenog života i pokazati koliko je mirovnih ugovora i obećanja pogaženo zato što su vladaoci bili verolomni, a ko je bolje umeo da podražava lisicu,

imao je više uspeha. Ali treba umeti igrati svoju ulogu, pa biti pritvoran i dvoličan, a ljudi su bezazleni i navikli su da se okreću potrebama i pokoravaju okolnostima, pa će varalica uvek naći onoga koji će dozvoliti da bude prevaren. Od primera iz savremenog života neću preći preko ovog: Aleksandar VI je neprestano obmanjivao ljude. Samo mu se to vrzmalo u glavi i uvek je nalazio nekoga koga je mogao prevariti. Niko na svetu bolje od njega nije umeo da daje tako čvrsta obećanja, ni da prihvati nešto što nikad neće održati, pa ipak lukavstvo mu je uvek uspevalo, jer je dobro poznavao svet u kome je živio.

Jedan vladalac, dakle, ne mora da bude obdaren svim vrlinama koje sam naveo, ali mora da se pretvara da je njima obdaren. Dodao bih, da je opasno ako je vladalac vrlinama obdaren i ako se njima služi, ali je uvek korisno da se pretvara da ga one krase. On treba da ostavlja utisak da je blag, pouzdan, čovečan, pobožan i častan i da takav bude.

Ali treba i da ume da vlada sobom kako bi po potrebi mogao i umeo da se ponaša sasvim drukčije. Treba shvatiti da jedan vladalac, a posebno novi vladalac, ne može da ispoljava sve ono zbog čega se ljudi smatraju dobrima, jer kad iskrsne potreba da mora sačuvati državu, treba da preduzima korake koji idu protiv načela pouzdanosti, čovečnosti i vere.

Treba, dakle, da je sposoban da se okreće kako vetar duva i da se upravlja prema okolnostima i, kako sam ranije rekao, da se ne odvaja od dobra samo ako može, ali da pribegne zlu, ako je potrebno. Vladalac, dakle, mora da pazi da nikad ne prevali preko jezika ništa što ne bi bilo u duhu ranije pomenutih pet vrlina, tako da se čini kad ga sluša, da je on sušta blagost, sušta pouzdanost, sušta čestitost, sušta privrženost veri. Najvažnije je, međutim, da se pretvara da poseduje ovu poslednju osobinu. Ljudi uglavnom više ocenjuju očima nego rukama, odnosno čulom dodira: svako može da vidi, a malo ih je koji umeju da dodirnu suštinu. Svako vidi spoljnju stranu

tvoje ličnosti, što je privid, malo ih je koji znaju ono što jesi, a manjina se ne usuđuje da se suprotstavi mišljenju većine, javnom mnenju, koje je zaštićeno državom. A kad se ocenjuju postupci ljudi, naročito vladalaca, protiv kojih se ne može voditi sudska istraga, gleda se samo na krajnji ishod.

Neka se vladalac, dakle, trudi samo da pobeđuje i sačuva državu, sredstva kojima će se služiti uvek će se smatrati časnima i biće hvaljena, jer se svetina zadobija spoljašnjošću i uspešnim ishodom poduhvata, a u svetu postoji samo gomila, dok manjina izlazi iz senke samo kada je većini potrebno da se na nekoga osloni. Jedan od savremenih vladalaca, koga nije poželjno imenovati, isključivi je zagovornik mira i date reči, a, u stvari, je veliki protivnik jednoga i drugoga, da ih se pridržavao, davno bi izgubio i ugled i državu.

Poglavlje XIX

Kako izbeći prezir i mržnju

Govorio sam samo o najvažnijim osobinama koje sam ranije pobrojao. Sada bih želeo opšti pregled ostalih osobina, koje vladalac mora izbegavati i postupke zbog kojih će ga narod omrznuti ili prezreti, tako će izvršiti svoju dužnost pa će moći bezbedno da počini druga sramna dela. Njega, kako sam već rekao, mogu da omrznu njegovi podanici ako je gramziv i dira u njihovu imovinu i žene, zato to treba da izbegava. A kad se većini ljudi ne dira imovina i čast, oni su vladarem zadovoljni, pa mu preostaje jedino da se bori protiv častoljublja manjine koja se na razne

načine lako može obuzdati. Vladalac će biti prezren ako je prevrtljiv, površan, slab, malodušan, neodlučan, čega treba da se čuva kao opasnosti. Naprotiv, treba da se trudi da u svojim postupcima pokaže veličinu duha, hrabrost, ozbiljnost i snagu. A što se tiče privatnih odnosa sa podanicima, mora nastojati da njegova odluka bude neopoziva i da se niko ne usudi da ga obmane ili nagovori da promeni mišljenje. Vladalac koji ostavi takav utisak, uvek se mnogo ceni, a protiv onoga ko je mnogo cenjen, neprijatelj se teško odlučuje da ga napadne. Zna se da vladalac ima mnogo vrlina i da ga njegovi podanici uvažavaju, jer vladalac treba da se čuva od dve opasnosti: od svojih podanika i od spoljnjeg neprijatelja. Od spoljnjeg neprijatelja se brani dobrom vojskom i vernim prijateljima, a uvek će imati verne prijatelje, ako ima dobru vojsku, a njegovi unutrašnji poslovi biće sređeni sve dok je bezbedan spolja, ako ne nastupe poremećaji zbog neke zavere. A i kad bi se nje-

novi spoljnji odnosi poremetili, ako je dobro organizovan, ako živi onako, kako sam rekao, ne klone, odupreće se svakom napadu, kao što je učinio Nabid Spartanac, 0 kome sam govorio. Međutim, kad je u pitanju unutrašnji neprijatelj (njegovi podanici) - ukoliko ne preti opasnost spolja - vladalac se mora plašiti da potajno ne kuju zaveru. Ovome može da doskoči, izbegavajući postupke zbog kojih bi ga narod mogao omrznuti ili prezreti i pokušavajući da narod zadovolji, 0 čemu smo ranije opširnije govorili. Jedno od najmoćnijih sredstava kojim vladalac raspolaže protiv zavera je sposobnost da se sačuva od mržnje i prezira mase, jer zaverenici obično veruju da će zadovoljiti narod ako smaknu vladaoca. Naprotiv, kada dođu do zaključka da bi smrt vladaoca mogla narod pogoditi, nikad se ne usuđuju da se upuste u poduhvat sa bezbroj teškoća. Iz iskustva znamo da je zavera bilo mnogo, a da ih je malo uspelo, jer zaverenik ne može da opstane sam, a može da se udruži samo sa

očigledno nezadovoljnim ljudima. Ako si nekom ko je nezadovoljan otkrio svoje namere, pružio si mu mogućnost da se pretvori u zadovoljnog, jer ako te izda može se nadati koristi.

Pošto se sjedne strane nada koristi, a sa druge očekuje sumnjičenje i opasnosti, trebalo bi da tebi bude redak prijatelj ili vladaocu smrtni neprijatelj, da bi tvoju tajnu držao. Ukratko, na strani zaverenika su samo strah, zavist, bojazan od kazne, dok su na strani vladaoca, dostojanstvo prestola, zakoni, odbrana prijatelja i države koja ga štiti.

Ako se svemu tome doda i naklonost naroda, nemoguće da kogod bude tako nepromišljen da kuje zaveru. Ako se u običnim prilikama zavereik mora bojati pre no što izvrši delo, u ovom slučaju treba da se više boji šta će biti posle, pošto je narod protiv njega, kad izvrši delo gde da se skloni. Mogao bih navesti bezbroj primera, ali zadovoljiću se samo jednim, iz vremena naših očeva. Gospar Anibal Bentivoljo, deda

današnjeg gospara Anibala, koji je vladao Bolonjom, ubijen je u zaveri porodice Kaneski. Pošto je od njegovog roda ostao u životu samo nejaki Đovani, tada još novorođenče, Bolonjci su ustali i pobili sve članove porodice Kaneski, jer su voleli Bentivolje. Ta ljubav je bila toliko jaka da su posle Anibalove smrti, pošto niko od te porodice nije preživeo, da bi mogao upravljati državom, saznali da u Firenci živi neki njihov potomak, sin nekog kovača. Krenuli su u Firencu da ga pozovu i povere mu upravljanje nad gradom, pa je on vladao sve dok Anibalov sin, gospar Đovani nije odrastao da preuzme vlast. Na osnovu svega zaključujem da vladalac, kada mu je narod naklonjen, ne mora pridavati veliku važnost zaverama, ali zato treba da bude oprezan i da se boji i svoje senke, ako je narod prema njemu neprijateljski raspoložen i ako ga mrzi. Države sa dobrim društvenim uređenjem i mudri vladaoci, uvek su se trudili da velikaše ne ogorče, a

narod zadovolje, to su najvažniji zadaci. U kraljevine sa dobrim uređenjem i upravom treba ubrojati Francusku, u kojoj ima dobrih ustanova koje se brinu o bezbednosti kralja i o slobodi njegovih podanika. Najbolja od njih je, nesumnjivo, skupština, jer onaj ko je udario temelje društvenom uređenju u kraljevini, bio je svestan da su velikaši častoljubivi i bezočni, da ih treba na uzdi držati u mengelama. Ali, želeći da ih, s druge strane, zaštiti od mržnje naroda koji se plaši, nije hteo da u to meša kralja, smatrajući da će ga omrznuti velikaši ako bude zaštićivao narod, ili da će ga omrznuti narod, bude li zaštićivao velikaše. Zato je ustanovio treće telo koje bi, ne tereteći vladaoca, ograničavalo moć velikaša i zaštićivalo niže staleže.

Nema boljega i mudrijega načina da se obezbede i kralj i kraljevstvo.

Na osnovu toga možemo izvesti pouku da vladaoci drugima treba da prepuste sprovođenje neprijatnih mera, a da na sebe preuzmu

oživotvorenje samo prijatnih. Zaključio bih da vladalac treba da zaštićuje velikaše, a da ga ne omrzne narod. Neko će primetiti da život i smrt mnogih rimskih careva dokazuje suprotno, jer među njima ima i onih velikog duha, koji su uzorno živeli, a gubili su carstvo, katkad i život u zaveri najbližih srodnika. Odgovarajući na primedbu, pozabaviću se osobinama nekih careva, otkrivajući uzroke njihove propasti koji idu u prilog onome što sam naveo. Istovremeno ću razmotriti i sve značajne trenutke njihovog perioda. Dovoljno je da navedem sve one careve koji su vladali od Marka Filozofa do Maksimina. To su bili Mark, njegov sin Komod, Pertinaks, Julijan, Sever, Antonin, njegov sin Karakala, Makrin, Heliogabal, Aleksandar i Maksimin. Najpre moram primetiti da su se vladari u drugim državama samo borili sa častoljubljem velikaša i bezobzirnošću naroda, dok su rimski carevi savlađivali još i treće teškoće: okturnosti i gramzivosti vojnika, što

je bilo uzrok propasti mnogih, jer je teško istovremeno zadovoljiti i vojnike i narod. Narod voli mir, pa i miroljubive vladaoce, a vojnici vole vladaoca ratničkog duha, bezočnog, svirepog i gramzivog, zato da bi imali dvostruko veću platu i zadovoljili svoju lakomost i svirepost. Tako se dešavalo da uvek propadnu carevi koji svojom prirodom i svojom veštinom nisu mogli steći ugled, da bi i jedne i druge držali na uzdi. A kako je većina vladalaca, a naročito onih koji su od običnih građana dolazili na vladarski presto, znala kako je teško zadovoljiti obe strane, stavljala se na stranu vojnika, ne mareći mnogo što će time uvrediti narod.

To im je bilo potrebno, jer kako vladaoce uvek poneko mrzi, oni moraju da se trude da ih ne mrzi većina. Ako im to ne uspe, moraju, kako god znaju, da se čuvaju mržnje moćnije strane. Stoga su se oni carevi koji su nedavno izabrani, osećajući potrebu za velikim uslugama, radije se stavljali na stranu vojnika nego

naroda, što im je bilo od koristi ili štete, već prema tome koliki ugled su u njih stekli. Zato su Mark, Pertinaks i Aleksandar, pošto su skromno živeli, voleli pravdu i mrzeli nasilje, bili čovečni i blagi, svi izuzev Marka, loše završili. Marko je bio veoma cenjen za života i u smrti, pošto je došao na presto po nalsednom pravu pa zato nije zahvalan ni vojnicima ni narodu. Osim toga, imao je mnogo vrlina dostojnih poštovanja, umeo je da između vojske i naroda održava ravnotežu, tako da nikad nije bio omrznut ni prezren. No, Pertinaks, postavši car protiv volje vojnika naviklih na raspusan život pod Komodom, nisu mogli da žive čestito kako je to Pertinaks želeo, te su ga omrzli i prezreli, bio je star, zbog čega je već na početku svoje vladavine propao. Ovde treba napomenuti da mržnju izazivaju dobra i rđava dela. Zato je vladalac koji želi da sačuva svoju državu primoran da ne bude dobar, jer kada je sloj koji ti je potreban, bilo narod, vojnici ili velikaši, pokvaren, da bi ga zadovoljio,

moraš da se povinuješ njegovim ćudima i ne smeš da činiš dobra dela, jer ti to samo šteti. Ali, pređimo na Aleksandra, koji je bio sušta dobrota. Uz pohvale koje je zaslužio, treba dodati da za četrdeset godina koliko je bio vladar, niko nije pogubljen bez suđenja.

Pa ipak, postoje smatran mekušcem i čovekom koji je dozvolio da njime upravlja majka, pa je zato bio i prezren, vojska se zaverila protiv njega, izvršila udar i smakla ga sa prestola. Naprotiv, ako razmotrimo osobine Komoda, Severa, Antonina, Karakale i Maksimina, videćemo da su veoma svirepi i veoma grabljivi. Da bi zadovoljili vojnike, činili su narodu svakovrsne nepravde i svi su, osim Severa, loše završili. Jer Sever, iako je ugnjetavao narod, mogao je da vlada srećno, zahvaljujući prijateljstvu sa vojnicima. Posedovao je izvanredne duhovne osobine, narod je bio zadivljen, a zadovoljni vojnici su ga poštovali i voleli.

A pošto su njegova dela, za novog vladaoca bila velika i znatna, želim

da ukratko izložim kako je umeo dobro da podražava lisicu i lava, čije prirodne osobine, kako sam ranije rekao, vladaoc treba da poseduje.

Kada se Sever uverio da je car julijan neodlučan, privoleo je vojsku koju je predvodio u Ilirik, da pođe s njim u Rim i osveti smrt Pertinaksa, koga su pretorijanci ubili. Pod tim izgovorom, ne pokazujući da mu je stalo do vlasti nad rimskom carevinom, krenuo je na Rim i stigao u Italiju pre no što se saznalo da je otišao. Čim je stigao u Rim, ubio je Julijana, a preplašeni senat ga je izabrao za cara. Posle toga, Sever je morao da savlada još dve prepreke da bi se dokopao celoga carstva. Jedna je u Aziji, gde se Niger, zapovednik azijske vojske proglasi carem, druga se nalazila na zapadu, gde je bio Albin, koji je takođe težio za carevinom. Uvidevši da je opasno da zauzme neprijateljski stav prema obojici, odluči da napadne Nigera i prevari Albina. Albinu je napisao da ga je senat izabrao za cara i želi s njim da podeli to dostojanstvo, pa

mu je poslao titulu cezara i po odluci senata, uzeo ga za suvladara, u šta je Albin poverovao. Međutim, pošto je Sever pobedio i ubio Nigera i umirio Istok, vratio se u Rim, požalio se senatu da se Albin prema njemu pokazao nezahvalan, jer mu je potajno radio o glavi i mora da pođe u Galiju da ga kazni, što je učinio, oduzeo Albinu državu i život. Ako pomno razmotrimo Severova dela videćemo da je bio krvoločan kao lav i lukav kao lisica, narod ga se bojao i poštovao, a vojnici ga nisu mrzeli. Zato i nije čudno što je kao nov vladalac, mogao održati tako veliko carstvo. Uživao je ugled pred kojim se povlačila mržnja koju je narod mogao da gaji zbog njegove gramzivosti. Antonina, njegovog sina, takođe su krasile mnogobrojne osobine, narod mu se divio, a vojnici ga voleli. Bio je izdržljiv u svakom naporu, čovek vojničkog duha, neumoran, nije voleo bogatu trpezu, nije se opuštao i zato ga je vojska volela. Ali bio je silno svirep i okrutan da je istrebio veći deo rimskog stanovništva

i stanovništvo u Aleksandriji, svima omrznuo i ulivao strah u ljude iz svoje okoline, te ga je ubio jedan centurion među svojim vojnicima.

Napominjemo, da atentate, koji su posledica izuzetne hrabrosti, vladalac ne može izbeći, njihov je život u rukama onih koji se ne plaše da smrti pogledaju u oči. Ali kako su ovakva ubistva retka, vladalac ne treba mnogo da se plaši. On mora da se čuva da teško ne uvredi nekoga koji su u njegovoj službi ili nekoga iz svoje okoline, a koji je u državnoj službi. Upravo je bila Antoninova greška jer je u svojoj telesnoj gardi držao centuriona čijeg brata je sramno ubio i kome je svakodnevno pretio, što ga je stajalo života. Komodi je bilo lako vladati carstvom na zadovoljstvo naroda i vojnika, pošto ga je dobio po naslednom pravu , bio je sin Markov pa je trebalo samo da ide njegovim stopama. Ali kako je bio svirep i surov, a hteo je da živi od pljačke, dao je svojim vojnicima široka ovlašćenja. Uostalom, zaboravljajući na visinu položaja, silazio

je u arenu da se bori sa gladijatorima, a radio je i mnogo šta drugo nedostojno carskog dostojanstva, tako da su ga vojnici prezreli. Pošto je s jedne strane bio omrznut, a s druge prezren, protiv njega je skovana zavera, te je ubijen.

Ostaje nam da kažemo nekoliko reci i o Maksiminu. Bio je ratoboran, a kako je vojsci dozlogrdila Aleksandrova neodlučnost i slabost, o čemu sam ranije govorio, posle njegove smrti, izabrali su Maksimina za cara.

Ali se nije mogao dugo održati na vlasti, narod ga je omrzao i prezreo iz dva razloga: prvo što je bio veoma niskog porekla, svi su govorili da je čuvao ovce u Trakiji, to je svima bilo poznato, drugo, važio je za svirepog čoveka, jer je pri stupanju na presto, odlagao dolazak u Rim, dok su u međuvremenu njegovi upravnici u Rimu i ćelom carstvu počinili mnogobrojne zločine. Tako su ga prezirali zbog njegovog niskog porekla i mrzeli ga i plašili se zbog njegove svireposti. Tada se pobunila najpre

Afrika, zatim senat i narod u Rimu, u čitavoj Italiji planula je pobuna protiv njega. Pobuni se pridružila i vojska, kojoj je dosadila njegova svirepost, videvši da ne može da zauzme Akvileju i da su svi protiv njega, odlučila je da ga ubije. Neću da govorim ni 0 Heliogabalu, ni 0 Makrinu, hi 0 Julijanu koje je narod iz dubine duše preizirao i likvidirao. Ali, zaključujući ovaj razgovor, rekao bih da današnji vladaoci ne osećaju veliku potrebu da zadovolje vojnike, iako nikad nije loše prema njima imati obzira, to nije ništa strašno, pošto nijedan od vladalaca nema vojsku koja je istovremeno srasla sa vladavinom ili upravom u pojedinim oblastima, Takva je bila vojska Rimske Carevine, u kojoj je bilo važnije da se zadovolje vojnici nego narod, jer narod nema onu moć koju ima vojska. Danas se, naprotiv, svi vladaoci, osim Turčina i egipatskog sultana, više trude da zadovolje narod nego vojsku, jer je narod jači. Od ovoga izuzimam Turčina, pošto on stalno drži oko dvanaest hiljada

pešaka i petnaest hiljada konjanika, od kojih zavisi bezbednost i snaga njegove države i, mora s njima da ostane u prijateljstvu. To je slučaj i sa egipatskim sultanom, pošto je ćela njegova država u rukama vojnika mora da s njima, bez obzira na narod, bude prijatelj. Treba imati na umu da se sultanova država razlikuje od svih drugih vladavina, a slična je Papskoj državi, koja se ne može nazvati ni naslednom ni novom vladavinom. Kada vladalac umre, ne nasleđuju ga njegovi sinovi, već onaj koga su ovlašćeni velikodostojnici izabrali. Uredba je doneta u drevna vremena, pa se takva vladavina ne može nazvati novom, u njoj nema teškoća kakve susrećemo u novim državama. Iako je vladalac nov, primljen je kao da je naslední vladalac, pošto je stari oblik društvenog uređenja. Ali vratimo se našem pitanju, ako razmotrimo ono što sam rekao, možemo uvideti da su pomenute careve upropastili mržnja i prezir. Saznaćemo zašto su jedni, postupali na jedan, drugi na drugi

način, a ostali bili nesrećni. Bilo je nepotrebno i kobno za Pertinaksa i Aleksandra, kao nove vladaoce, da se ugledaju na Marka, koji je došao na presto po naslednom pravu. Isto tako bilo je opasno za Karakalu, Komoda i Maksimina što su se ugledali na Severa, nisu imali njegove osobine da bi mogli poći njegovim stopama. Dakle, vladalac koji je došao na vlast u jednoj državi, ne bi trebalo da se ugleda na Markov primer, nema potrebe da podražava Severove postupke. Ali treba da se ugleda na Severove osobine koje su potrebne da bi se zasnovala država i Markove osobine koje su potrebne da se uveliča i očuva jedna čvrsto zasnovana država.

Poglavlje XX

Da li su tvrđave i ostalo što vladaoci podižu, korisni ili štetni

Da bi bolje osigurali državu, neki vladari su razoružali svoje podanike, drugi su rascepkali pokorene zemlje, neki su protiv sebe izazvali neprijateljstva, drugi su nastojali da pridobiju one u koje su sumnjali u početku vladavine, neki su gradili tvrđave, drugi su ih razgrađivali i rušili. I mada se o svemu ovome ne može reći ništa određeno, već se mora podrobnije rahzmotriti pitanje država i na osnovu toga doneti sud, ipak ću o tome govoriti uopšteno, koliko sam predmet dopušta. Nikad se nije desi-

lo da novi vladalac obezoruža svoje podanike, naprotiv, kad ih je našao obezoružane, uvek ih je naoružao. Jer kad se oružuju, to je tvoje oružje, pa sumnjivi postaju pouzdani, koji su pouzdani, takvi ostaju, a podanici postaju pristalice. Ali, kako se svi podanici ne mogu naoružati, ako si pridobio one koje naoružaš, siguran si u druge. Ta razlika u postupku koju oni zapažaju, obavezuje prve da se prema tebi osećaju obavezni. Drugi te opravdavaju, zaključujući da su oni povlašćeni, jer su izloženi većim opasnostima i većoj dužnosti. Ali, kada ih obezoružaš, počinješ da ih vređaš, pokazuješ da u njih nemaš poverenja, smatraš ih kukavicama i prevrtljivcima, i sve postaje izvor njihove mržnje prema tebi. A kako ti ne možeš da budeš bez oružja, moraš da se obratiš najamničkoj vojsci, o čijim sam osobinama govorio. Kad bi ova vojska bila dobra, nikad ne bi bila dovoljno dobra da te odbrani od moćnih neprijatelja i sumnjivih podanika. Zato je novi vladalac, kako sam već rekao, u novoj državi, organizovao vojsku: istorija je prepuna takvih primera. Ali kada vladalac zadobije novu državu koju pripaja staroj, tada treba obezoružati nove podanike, osim onih koji su, prilikom osvajanja, bili na tvojoj strani. Pa i njih, s vremenom, treba oslabiti i omekšati i tako urediti da se sva vojska tvoje države sastoji od tvojih nekadašnjih vojnika kojima si bio okružen u tvojoj nekadašnjoj državi.

Naši stari, a posebno oni koje su smatrali mudrima, govorili su da Pistoju treba čuvati strankama, a Pizu tvrđavama.

Oni su podsticali stranačke borbe u pokorenim pokrajinama da bi ih lakše očuvali. Ovo je moralo biti dobro u vreme ravnoteže sila u Italiji. Ali ne smatram da se primena ovog sistema danas mogla održati, ne verujem da podražavanje stranačkih borbi može biti dobro. Naprotiv, kad se bliži neprijatelj, raspre u gradu treba da prestanu, jer slabija strana uvek prilazi stranoj sili, a ona druga ne može da pruži otpor.

Mlečani, podstaknuti ovim razlozima, podbunjivali su stranke gvelfa i gibelina u gradovima pod njihovom upravom, ali nikad nisu dozvolili da se zakrve, produbljivali su među njima razdore da njihovi podanici, zaokupljeni ovim razmiricama, ne bi imali vremena da se protiv njih ujedine. To se, kako smo videli, kasnije okrenulo protiv njih, jer čim su Mlečani poraženi kod Vaile, jedan deo tih stranaka se osmelio i preuzeo im je ćelu državu. Ta sredstva, vremenom vladaoca oslabe, zato se u državi takve stranke guše, one mogu biti korisne u mirno doba, jer se pomoću njih podanici lakše drže u pokornosti, ali kada dođe do rata, odmah uvidimo koliko su opasne. Vladaoci, nesumnjivo, dostižu svoj najveći domet kad savladaju ljude i teškoće koje im pružaju otpor. I zato sudbina, pogotovo kada je naklonjena novom vladaocu, a želi da ga uveliča (njemu je ugled potrebniji nego naslednom vladaocu), na životni put navodi mnogobrojne neprijatelje, neminovno dovodi do trvenja

s njima i pruža priliku da ih pobedi i posluži tim pobedama kao stepenicama kojima će se popeti visoko. Zato mnogi smatraju da mudar vladalac treba, kad mu se pruži prilika, da lukavo usmeri mržnju neprijatelja protiv sebe, kada ga uništi, uzvisi sebe. Vladaoci, a naročito novi, vremenom dođu do saznanja da su im privrženiji i korisniji ljudi koji su im u početku vladavine izgledali sumnjivi, a ne onih koji su verni i dostojni njihovog poverenja. Pandolfo Petruči, tiranin u Sijeni, u državnim poslovima radije je birao ljude koji su mu izgledali nepouzdani nego one druge. Kako se sve menja prema prilikama, 0 tome ne možemo govoriti uopšteno. Reći ću samo vladalac može veoma lako da zadobije ljude koji su mu u početku bili neprijatelji, jer su takvi po prirodi da osećaju potrebu za potporom da bi se održali. Oni će biti prinuđeni da mu verno služe, jer će osetiti potrebu da svojim delima isprave nepovoljno mišljenje 0 njima. Tako će vladalac od njih imati više koristi nego od onih koji,

služeći ga izgledaju poverljiviji, a, u stvari, zanemaruju njegove obaveze. Pošto predmet naše rasprave zahteva, neću propustiti da podsetim vladaoca koji je zadobio novu državu blagodareći nekim domorocima, da dobro razmisle o razlozima koji su ih naveli da se stave na njegovu stranu. Ako to nije posledica prirodne naklonosti prema njemu, već nezadovoljstvo prethodnim stanjem, veoma teško će sačuvati njihovo prijateljstvo, jer će biti nemoguće da ih zadovolji. Ako se vladalac dobro zamisli nad primerima iz drevne prošlosti i iz naših dana, otkriće uzroke svemu ovome i videće da je mnogo lakše osvojiti prijateljstvo onih koji se nisu protivili ranijoj vladavini, a koji su bili njegovi neprijatelji, nego onih koji su njome bili zadovoljni, prišli prijateljski i pomogli mu da osvoji državu. Vladaoci obično podižu tvrđave da bi se zaštitili od onih koji kuju zavere i da bi im preprečili put, a u tim utvrđenjima nalaze i sklonište pred iznenadnim napadom. Smatram da je taj način

odbrane dostojan pohvale, jer su mu vladari pribegavali još u drevna vremena. Pa ipak, u naše vreme, Nikolo Viteli je srušio dve tvrđave u gradu Čita di Kastelo da bi sačuvao tu oblast. Gvido Ubaldo, vojvoda od Urbina, na povratku u svoju državu iz koje ga je Ćezare Bordžija izgnao, porušio je sve tvrđave u toj oblasti, uveren da će bez njih mnogo teže ponovo izgubiti vlast. Kada su se Bentivolji vratili u Bolonju, postupili su isto tako. Tvrđave su korisne ili nisu, prema prilikama, ako ti u jednoj prilici dobro dođu, u drugoj ti samo smetaju. Zaključak je sledeći: Vladalac koji se više boji svog naroda nego stranaca - treba da podiže tvrđave, ali onaj koji se više boji stranaca nego svojih podanika, može biti i bez njih. Zamak koji je Frančesko Sforca podigao u Milanu, zadao je kući Sforca više nevolje nego ma kakvi neredi unutar zemlje. Najbolja tvrđava je, naklonost naroda, jer ako te narod mrzi, najjača tvrđava te neće zaštititi. Kad se narod digne na oružje, stranci će mu

spremno pružiti pomoć. U naše vreme, tvrđave vladaocima nisu bile od naročite koristi, osim grofici od Forlija, posle smrti grofa Đirolama, njenog supruga, jer se zatvorila u tvrđavu pred srdžbom naroda, sačekala pomoć iz Milana i povratila vlast u zemlji, takve su bile okolnosti, narodu nisu mogli pomoći stranci. Kasnije, tvrđava joj nije bila od pomoći kada ju je napao Ćezare Bordžija i kada se narod, neprijateljski raspoložen prema njoj, priključio strancima. Stoga, tada i pre toga, bilo je bolje da je na svojoj strani imala podršku naroda nego tvrđave. Kad dobro razmislim, pohvaliću onoga ko bude podizao tvrđave kao i onoga ko ih ne bude podizao, ali ću prekoreti svakoga ko bude, uzdajući se u tvrđave, potcenjivao snagu narodne mržnje.

Poglavlje XXI

Kako treba da se ponaša vladalac da bi bio poštovan

Ništa ne može toliko podići ugled vladaocu kao veliki poduhvati i izuzetne duhovne osobine. U današnje vreme, imamo Ferdinanda od Aragona, sadašnjeg španskog kralja. On se može nazvati govoto novim vladaocem, jer je od malog kralja, po ugledu i slavnim delima, postao prvi kralj hrišćanskog sveta. Ako budete posmatrali njegove poduhvate, videćete da su uvek bili veliki, a neki čak i izuzetni. U početku vladavine, napao je Granadu i taj poduhvat je bio temelj njegove veličine. On je rat počeo bez opreza,

svestan da ga u tome niko neće sprečiti. Time je zaokupio duhove kastiljskih plemića, koji misleći na njega, nisu mislili na revoluciju, Na taj način zadobio je ugled, a nad njima vlast, čega oni gotovo nisu bili svesni. Mogao je da izdržava vojsku crkvenim i narodnim novcem i da u dugom ratu, postavi temelje svojim oružanim snagama koje su mu kasnije donele slavu. Osim toga, da bi mogao da preduzme i veće zahvate, pod izgovorom da štiti veru, bio je svirep pa je proterao Marane iz svoje države, opljačkavši ih. Neobičnijeg i ređeg primera od ovoga zaista nema. Pod istim izgovorom, napao je Afriku, zatim Italiju i, najzad, Francusku, razmišljajući o velikim planovima. Njegovi podanici uvek su bili u stanju iščekivanja, divili mu se i neprestano mislili hoće li uspeti u poduhvatu. A njegovi poduhvati su se nizali jedan za drugim da ljudima nikad nije ostavljao vremena da mogu u miru da rovare protiv njega. Takođe je veoma korisno za vladaoca da daje retke primere dobre

unutrašnje uprave, slično onim koji se odnose na gospodina Bernaboa iz Milana. Kada se desi da neko učini nešto izuzetno u građanskom životu, bilo u dobrom ili rđavom smislu, treba naći načina da se nagradi ili kazni, kao i da se 0 tome dugo govori. Naročito vladalac treba da nastoji da iziđe na glas kao uzvišen čovek, sjajan u svemu što preduzima. On pobuđuje poštovanje kad je prijatelj i neprijatelj u pravom smislu reci, kad se bespoštedno zalaže za jednog čoveka, a protiv drugog. Ovakav stav je uvek bolji nego nemešanje. Kad se tvoji moćni susedi sukobe, uvek se desi jedno: ili se moraš bojati pobednika, ili se ne moraš bojati. U oba slučaja, ako se ne izjasniš, bićeš žrtva onog ko dobija, na zadovoljstvo onoga ko gubi. Na tvojoj strani neće biti pravda, nećeš imati čime da se braniš, niti da negde skloniš glavu. Pobednik ne želi da ima sumnjive prijatelje na koje ne može da računa u nesreći, a ko gubi, neće da čuje jer nisi hteo da mu s oružjem u ruci pomogneš i podeliš njegovu sudbinu.

Antioh je došao u Grčku na poziv Etolaca da iz nje istera Rimljane. On posla Ahejcima, koji su bili prijatelji Rimljana, poslanike da ih zamole da ostanu neutralni. S druge strane, Rimljani su ih nagovarali da se sa oružjem stave na njihovu stranu. Ovo se raspravljalo u savetodavnoj skupštini Ahajaca, u kojoj ih je Antiohov poslanik nagovarao da ostanu neutralni. Na to je rimski poslanik odgovorio: Quod autem isti dicunt non unterponendi vos bello, nihil magis allenum rebus vestris est; sine gratia, sine dignitate praemium victoris eritis.<$F Ukoliko vam kažu da ne treba da stupate u rat, nema za vas ništa gore; bez milosti i bez dostojanstva postaćete plen pobednika.>

I uvek će se desiti da se onaj ko ti nije prijatelj tražiti da se ne mešaš, a drugi će tražiti da se umešaš sa oružjem u ruci. Neodlučni vladaoci ostaju neutralni da bi se izvukli iz sadašnje neprilike, i najčešće propadaju. Ali kada otvoreno pristaneš uz jednu stranu, ako taj s kim

$_5$e udružiš pobedi, on ti je obavezan, voli te, ma koliko bio moćan, iako si mu se predao na milost i nemilost, jer ljudi nikad nisu tako nepošteni da bi te potlačili tolikom neblagorodnošću. Uostalom, pobede nikad nisu tako potpune da pobedilac više ne oseća potrebu da ima obzira, naročito da ne zaboravi na pravdu. Ako onaj na čijoj si strani, izgubi bitku, on te prima, pomaže ti prema svojim mogućnostima, ti postaješ sudeonik njegove sreće koja se može povratiti. U drugom slučaju, kada su oni koji se zajedno bore takvi da nema potrebe da se bojiš pobednika, biće pametnije da se opredeliš. Ti radiš na propasti suseda s onim koji bi trebalo da ga spase, a pobedivši njega ostaje tebi na milost i nemilost, a nemoguće je da ne pobedi kad ga ti pomažeš. Napominjem da vladalac nikad ne treba da se udruži sa jačim od sebe, ako želi da napadne drugoga, osim kad ga nevolja natera, kao što sam rekao. Jer ako pobedi on, prepušten si mu na milost i nemilost, a vladaoci koiko god mogu,

to uvek treba da izbegavaju. Mlečani su se, iako ih niko nije primorao udružili sa Francuskom protiv milanskog vojvode, zato su i propali. Međutim, kada se udruživanje ne može izbeći, što se desilo Firentincima, kad su papa i Španija vojskom krenuli na Lombardiju, vladalac treba da pristane, kao što sam dokazao.

Neka jedna država misli da može da se opredeli sigurno, naprotiv treba uvek imati na umu da je svaka odluka sumnjiva. Prirodni zakon je da izbegavajući jednu nezgodu, upadamo u drugu, a mudar poznaje osobine tih nezgoda i onda se opredeljuje za najmanju. Vladalac treba da voli ljude i da nagrađuje one koji se ističu u bilo kojoj delatnosti. On treba da bodri svoje podanike kako bi se spokojno bavili poslovima, u trgovini, poljoprivredi ili u nekoj drugoj oblasti ljudske delatnosti, tako da se ratar ne boji da obradi imanje, bojeći se da će mu oduzeti, a trgovac da otvori radnju, bojeći se preteranih nameta. Naprotiv,

vladalac treba da ustanovi nagradu za ljude koji se bave ovim zanimanjima i za sve koji žele da obogate njegov grad i njegovu državu. Najzad, on mora u neko doba godine da priredi narodne svečanosti i predstave za svoje podanike. A kako je svaki grad podeljen na esnafe i staleže, mora o njima da vodi računa, da povremeno prisustvuje njihovim sastancima, da se pokaže milostiv i plemenit, držeći do sebe, svestan svog dostojanstvenog položaja u svakoj prilici.

Poglavlje XXII

O vladaočevim ministrima

Izbor ministara dobrih ili rđavih zavisi da li je vladalac prilikom biranja bio dovoljno oprezan, veoma je značajan posao. Ljudi koji okružuju vladaoca ogledalo su njegovog duha i razboritosti. Kad su sposobni i verni, možemo i njega smatrati mudrim, umeo je da oceni njihovu sposobnost i zadobije njihovo poverenje, ali kada to nisu, o njemu je nepovoljan sud, jer je rđav izbor najveća greška. Oni koji su poznavali Antonija de Venarfo, ministra Pandolfa Petručija, gospodara Sijene, znali su da je Pandolfo veoma mudar kad je izabrao takvog ministra. Postoje tri

vrste umnih sposobnosti ljudi koji su ibdareni prvom vrstom - shvataju sami po sebi, koji su obdareni drugom vrstom, razumeju ono što im drugi objasne i, najzad, trećom, ne razumeju ni sebe ni druge. Prva sposobnost je sjajna, druga dobra, treća nekorisna.

Prema tome, ako Pandolfo nije bio u prvoj grupi, bio je u drugoj, jer uvek kad vladalac ima toliko razuma da raspozna šta je dobro, a šta rđavo od onoga što neko čini ili govori, mada sam nije nadaren da izmisli, on poznaje dobra i rđava dela svog ministra, odobrava dobra, ispravlja rđava i ministar se ne može nadati da će biti prevaren, ostaje čovek na svome mestu, ali postoji pouzdan način na koji se dobro može upoznati ministar. Kad primetiš da ministar više misli na sebe nego na tebe i u svemu što radi, traži samo korist za sebe, on nikad neće biti dobar saradnik i nećeš se moći na njega osloniti. Onaj koji obavlja državne poslove, nikad ne treba da misli na sebe, već uvek na vladaoca, da mu nikad ne pominje

ono što nije u vezi s njegovom državom. Ali vladalac, sa svoje strane, da bi ostao u dobrim odnosima sa svojim ministrom, treba da misli na njega: treba da ga obasipa počastima, da ga nagrađuje, da ga obavezuje dodeljujući mu odlikovanja i činove, tako da u obilju časti i bogatstva ne poželi da ih ima više i da shvati da bez vladaoca ne može opstati na tom položaju. Ako vladaoci i ministri budu ovako postupali, mogu da se uzdaju jedan u drugog, ako rade drukčije, biće na štetu i jednog i drugog.

Poglavlje XXIII

Kako se treba kloniti laskavaca

Neću zaboraviti jednu važnu temu i jednu zabludu koje se vladaoci teško oslobađaju ako nisu veoma mudri ili ako nisu izabrali saradnike. Želim da govorim o laskavcima koji su dvorovi puni, jer ljudi su samoljubivi i lako ih je prevariti, teško mogu da se odbrane od ove kuge, a kada hoće da se nje oslobode, izlažu se opasnosti da budu prezreni. Najbolji način da se oslobodiš laskavaca je da uveriš ljude da te ne mogu uvrediti ako ti govore istinu. Ali kada dozvoliš svakom da ti govori istinu, pada ti ugled. Stoga, mudar vladalac treba da izabere zlatnu sredinu, birajući

mudre ljude koji će mu moći reći istinu, i to o onome što ih on pita ne mešajući se u ostalo. No treba da ih pita o svemu, da sasluša njihovo mišljenje, a zatim da sam o svemu razmisli. Prema savetnicima treba da zauzme stav da svako od njih ima poverenje da će mu biti draži ukoliko bude iskreniji. Osim njih, vladalac ne srne slušati nikog drugog, već se čvrsto držati svojih odluka. Ko drukčije postupa, propada zbog laskavaca ili svakog časa menja stav zbog različitih mišljenja koje sluša, a time ruši svoj ugled. Povodom toga hteo bih da navedem jedan slučaj koji se nedavno desio. Pop Luka je jednog dana rekao o njegovom veličanstvu Maksimilijanu, svom gospodaru - vladaocu, da ne prima ničiji savet, a da ipak nikad ne radi po sopstvenom nahođenju, zato što postupa suprotno od onoga što sam ranije rekao. Car je tajanstven čovek, nikome ne govori šta smišlja niti od bilo koga traži savet. Međutim, njegovi planovi u trenutku kad počne da ih sprovodi u delo,

postaju javni i svima dostupni, izloženi kritici okoline, on od njih odustaje. Zato se dešava da danas poništava ono što je juče stvorio, pa se nikad ne zna šta hoće i šta namereva, niti se čovek može osloniti na njegove odluke. Prema tome, vladalac treba da se savetuje sa svima, ali kad sam hoće, a ne kad drugi hoće i treba da odvrati svakoga od namere da ga savetuje kad on od njega ne traži.

Vladalac treba mnogo da pita, da strpljivo sluša iskrena mišljenja, a da je netrpeljiv prema onima koji izbegavaju da mu kažu istinu. Nesporno su u zabludi oni koji veruju da neki vladalac nije mudar svojom zaslugom, kao što o njemu vlada mišljenje, već zato što ima dobre savetnike. Opšte je i nepogrešivo pravilo da vladaocu koji nije mudar, ne pomaže dobar savet, osim ako dozvoli da ga vodi samo jedan čovek, koji je veoma mudar. U tom slučaju mogao bi biti dobro usmeravan, ali kratkotrajno, jer bi mu taj savetodavac ubrzo oduzeo državu. Ali ako prima

savete sa raznih strana, vladalac koji nije mudar, u najezdi raznoraznih mišljenja neće biti kadar da valjano odlučuje. Savetodavci će misliti samo na sebe, a on to neće otkriti, niti će moći da ispravi. A ljudi su uglavnom rđavi, ako ih nužda ne natera da budu dobri, ni vladalac ne može da ima na raspolaganju drukčije sa radnike.

Stoga zaključujem: dobri saveti su samo odgovor na mudrost vladaoca, a da mudrost vladaoca nije posledica dobrih saveta.

Poglavlje XXIV

Zbog čega su italijanski vladaoci izgubili svoje države

Ako se novi vladalac bude mudro pridržavao pravila o kojima smo govorili, ostaviće utisak kao da je stari, a pored utiska, njegov položaj biće jači i sigurniji negoli da je nasledni vladalac. Ljudi više veruju u ono što se dešava sada nego u ono što će se desiti u budućnosti i ako im je dobro, u tome uživaju, a drugo ih ne zanima; čak ustaju u njegovu odbranu ako se vladalac ne ogreši o sebe i druge. I tako vladalac zaslužuje dvostruku slavu: što je udario temelj novoj vladavini i što je učvrstio i ojačao dobrim zakonima, dobrom

vojskom i dobrim primerima, kao što će biti izložen dvostrukom ruglu onaj koji je, iako je rođen kao vladalac, izgubio državu zbog svoje nerazboritosti. Ako razmotrimo dela napuljskog kralja, milanskog vojvode i drugih koji su izgubili državu u naše vreme, otkrićemo da su imali jednu zajedničku manu koja se odnosi na vojsku, kako sam to opširno govorio i pokazao. Uostalom, videćemo da su mnogi izazvali protiv sebe maržnju naroda jer dok su ih podanici voleli, nisu umeli da se obezbede od velikaša, jer treba imati takve mane da bi se izgubila država tako jaka da bi mogla izvesti vojsku u borbu. Filip Makedonski, ne otac Aleksandra Velikog, već onaj koga je pobedio Titus Kvincijus, nije imao veliku državu, u poređenju sa Rimljanima i Grcima koji su ga napali. Pa ipak, što je bio ratnik i umeo da pridobije narod i da se obezbedi od velikaša, izdržao je dugogodišnje ratovanje protiv njih, iako je na kraju izgubio nekoliko gradova, ipak mu je ostala kraljevina. Prema tome, naši vladao-

ci neka se ne žale na sudbinu što su izgubili svoje države pošto su godinama bili na prestolu, već na svoju nesposobnost. U miru nikad nisu pomišljali da se prilike mogu promeniti (ljudska je mana da se za vreme sreće ne pomišlja na oluju), a kad nesreća naiđe, umesto da joj se suprotstave, pomišljaju na bekstvo, nadajući se da će ih narod, kad im dosadi osionost pobedioca, pozvati da se vrate. Kad nema šta da očekuje, takva odluka je dobra, ali ne valja zbog nje propustiti druge mogućnosti. Nikad ne treba pasti, očekujući nadu da će te neko podići, to se nikada ne dešava. Ako se desi, nećeš se spasiti niti obezbediti, branio si se kukavički i odbrana nije zavisila od tebe. Dakle, nema bolje, sigurnije i trajnije odbrane od one koju si organizovao i koja zavisi od tvoje hrabrosti.

Poglavlje XXV

Koliko može sudbina u onom stoje ljudsko i kako joj se možemo odupreti

Poznato mi je da su mnogi mislili i još misle da je sve na svetu u Božjim rukama i da zavisi od sudbine, da ljudi, svojom mudrošću, ne mogu da utiču na izmene, da tu nema leka. Prema tome, mogli bi pomisliti da se ne treba zanositi u želji da se ovlada životom, već da se jednostavno treba prepustiti sudbini i sačekati redosled događaja.

Ovo mišljenje preovlađuje u naše vreme zbog velikih promena koje su se dogodile i koje se svakodnevno zbivaju, a koje su izvan svega što je

nedostupno našem saznanju. Nekad, kad o tome razmišljam, sklon sam da takvo mišljenje i sam prihvatim. Pa ipak, pošto ne možemo osporiti postojanje slobodne volje, mislim da treba prihvatiti da sudbina odlučuje o polovini naših dela, a ostalu polovinu ostavlja nama na raspolaganje. Sudbinu upoređujem sa nabujalom rekom koja, nadošavši, plavi ravnice, obara drveće i kuće, odnosi zemljište sa jedne strane i nanosi ga na drugu. Sve pred njom beži, svi uzmiču pred njenim besom, ne pokušavajući da se odupru. I možda je tako, kada se sve stiša, ljudi podižu bedeme i nasipe, pa drugi put, reka će morati da otiče kanalom i neće više biti tako neobuzdana i opasna. Slično se dešava i sa sudbinom. Ona ispoljava silu i moć gde ne nailazi na smišljen otpor i bes sruči tamo gde nisu podignuti bedemi i brane da je zadrže. Ako posmatrate Italiju, poprište promena koje je sama izazvala, videćete da je polje bez brana i bez bedema. Naprotiv, da je blagovremeno stavljena u stanje pripravnosti i da je branjena kao

Nemačka, Španija i Francuska, najezda osvajačke vojske ne bi dovela do tolikih promena ili ih ne bi ni bilo. Uopšteno, dovoljno sam rekao 0 otporu koji treba dati sudbini. Međutim, ako pređem na pojedinosti, moram se upitati kako da jedan vladalac, koji danas napreduje, sutra propada, a nije promenio narav i ponašanje? To se, mislim, dešava najpre iz razloga 0 kojima sam ranije nadugo raspravljao, tj. onaj vladalac koji se prepusti sudbini, čim se prilike promene, mora da propadne. Takođe mislim, da je srećan onaj koji se upravlja prema okolnostima, a da je nesrećan onaj koji se ne prilagodi vremenu. Ljudi, da bi stigli do postavljenog cilja, do slave i bogatstva, kreću raznim putevima: jedni oprezno, drugi naglo, jedni snagom, drugi veštinom, jedni strpljivo, drugi sasvim suprotno, a svako može postići šta želi, služeći se različitim sredstvima. Međutim, dešava se da dva čoveka koja su odabrala isti put, jedan dolazi do cilja, drugi ne, dok druga dvojica podjednako uspevaju iako koriste različita

sredstva, bolje rečeno, jedan postupa obazrivo, a drugi nabusito.

To se dešava zato što jedan svoje postupke usaglašava duhu vremena, drugi to ne čini. Otuda proizilazi ono o čemu sam govorio: dvojica koja postupaju različito, postižu isti rezultat, kao i da druga dvojica koji na isti način idu prema cilju, jedan uspeva, a drugi ne. Od ovoga zavisi dobro ili zlo, jer ako je neko strpljiv i smotren, vreme i okolnosti razvijaju ga da dobro vlada, a sreća mu je naklonjena. Ali ako se vreme i okolnosti promene, on će propasti, jer nije izmenio postupke. A teško je naći tako mudrog čoveka koji bi svoje postupke uvek mogao da uskladi s vremenom, možda što ne ume da se odupre svojim sklonostima ili što ne može da napusti put, na kome je napredovao. Zato što strpljiv čovek ne ume da bude osoran, kad takav treba da bude, što ga na kraju upropasti, a i kad bi promenio svoju prirodu, prema vremenu i prilikama, ne bi mogao promeniti sudbinu. Papa Julije II je svim svojim poduhvatima

pristupao naprasito, a vreme i okolnosti su mu toliko išli naruku da ih je uvek okončao sa uspehom. Pogledajte njegov poduhvat koji je bio usmeren protiv Bolonje još za života Đovanija Bentivolje. Mlečani nikako time nisu bili zadovoljni, a ni španski kralj, jer je on 0 pohodu vodio pregovore sa Francuskom. Pa ipak, papa je onako surov i naprasit kakvim ga je Bog dao, lično krenuo na taj pohod. Ovaj postupak je otreznio Španiju i Mlečane, koji posle toga nisu se usporitivli, prvo iz straha, drugo želeći da ponovo dobiju ćelu Napuljsku Kraljevinu. Francuski kralj je hteo da se pomiri sa papom i da uništi Mlečane, nije se usudio da mu uskrati pomoć, plašeći se da ga ne uvredi. Tako je Julije ovim naglim poduhvatom učinio ono što nijedan papa, ma koliko bio oprezan, ne bi postigao. Jer da je, pre nego što je krenuo iz Rima, čekao da prečisti sve odluke i izvrši sve nužne pripreme, kao što bi svaki drugi papa učinio, ne bi nikada uspeo; jer bi francuski kralj našao bezbroj izgovora, a drugi bi

našli načina da ga zaplaše. Neću govoriti o drugim njegovim poduhvatima koji su bili slični ovome i svi se dobro završili. Nije dugo živeo i nije imao prilike da upozna gorčinu neuspeha, a da je nastupilo doba kad je trebalo delovati oprezno, propao bi, jer nikad nije menjao stavove samo njemu svojstvene i urođene. Odavde treba izvesti zaključak: ljudi su srećni sve dok se njihovi postupci podudaraju sa sudbinom, ali su nesrećni ako se ta podudarnost naruši i služe istim sredstvima. Stoga mislim da je bolje biti naprasit nego smotren, jer je sudbina žena i ko hoće njome da ovlada, treba da je bije i kroti. Uvek je pre savladaju osorni, nego oni koji postupaju hladno. Takođe, opet zbog svoje ženske prirode, sudbina je prijateljica mladića, jer oni su tako bezobzirni i umeju da drsko zapovedaju.

Poglavlje XXVI

Vapaj da se Italija probudi i oslobodi tuđina

Uzimajući, dakle, u obzir sve što smo razmotrili i razmišljajući da li su današnje okolnosti u Italiji povoljne da se pojavi kakav novi vladalac da ima mogućnosti kao mudar i hrabar čovek zavede novi oblik vladavine, da donese sebi čast, a blagodet celom narodu. Dolazim do zaključka da mnoge stvari idu u prilog pokušaja novoga vladara i ne znam hoće ikad za to doći povoljniji trenutak. Ako je, kako sam već rekao, bilo potrebno da narod Izrailjev živi u ropstvu u Egiptu, kako bi proverili Mojsijeve sposobnosti, da Persijanci

budu pod ropstvom Međana, kako bi ocenili Kirovu veličinu i genijalnost, i da Atinjani budu rastureni, kako bi se uočila Tezejeva hrabrost, onda treba, da bi se poznala sposobnost kakvog Italijana, da Italija upadne u veliku bedu da je u većem ropstvu nego što je bio narod izrailjski, da je više potlačena od Persijanaca, razbijenija od Atinjana - da je bez vođe i bez zakona, upropašćena, opljačkana, mrcvarena i pregažena i da doživi silne nedaće. Iako smo dosad primetili zračak duha u nekom pojedincu da bi se ponadali da ga Bog šalje da nas oslobodi, kasnije se videlo da ga sudbina izneveri u trenutku kad se najviše razmahne. I tako Italija, na izdisaju, očekuje nekoga ko će joj zalečiti rane, ko će stati na put pljačkanju Lombardije, nametima u Napuljskoj Kraljevini i Toskani, i ko će izlečiti sve njene, već odavno zagnojene rane. Pogledajte kako moli Boga da joj pošalje nekoga ko će je osloboditi ugnjetavanja i bezočnosti tuđina! Pogledajte kako je spremna i rešena da pođe za jednom zastavom,

samo kad bi se našao neko da ponese zastavu. Očigledno da Italija polaže sve nade u vašu slavnu kuću, koja se može staviti na čelo njenog izbavljenja, kuću koja se po sreći i hrabrosti toliko izdigla da su je Bog i Crkva kojom vlada, potpomogli. Neće vam biti teško ako se setite postupaka i života ljudi koje sam pominjao. Ma koliko oni bili retki i neobični, ipak su bili ljudi, i niko od njih nije imao ovakvu priliku kao sada njihovi poduhvati nisu bili ni ispravniji ni lakši od vašeg niti im je Proviđenje bilo više naklonjeno nego vama. cela je istina: ***Iustum enim est bellum quibis necessarium, et pia arma ubi nulla nisi in armis spes est*** <$F Pravedan je onaj rat koji je neophodan, a sveto je ono oružje u koje se još jedino nadaš (lat.)>. Danas postoje svi uslovi, a gde uslovi postoje, ne može biti velike teškoće, ako se ugledate na ličnosti koje sam naveo kao primer.

Osim toga, sreću se i neobična, Bogom dana znamenja: more se otvorilo, jedan oblak je pokazao put,

voda je potekla iz kamena, pala je mana: sve ide u prilog Vašoj veličini. Na Vama je da učinite ostalo.

Bog neće da sve učini, da nas ne bi lišio slobodne volje, a i dela slave koja nama pripada. Neka Vas ne čudi što nijedan od pomenutih Italijana nije mogao učiniti ono što se očekuje da učini vaša slavna kuća i što, posle tolikih prevrata i ratova izgleda da je vojnička vrlina ugušena. Ovo dolazi otuda što stara vojna organizacija nije bila dobra, a niko nije umeo da nađe novu. Novom vladaru najviše služe na čast novi zakoni i nove uredbe koje je sam propisao. Kada su dobro zasnovani i u sebi imaju veličine, osnivaču donose slavu i poštovanje, a u Italiji ima mogućnosti da se uvede svaki oblik vladavine. Vrednost pojedinca, sudova organizma, bila bi velika kada bi ih imale starešine, tj. glavu organizma. Najbolji dokaz su dvoboji i druge pojedinačne borbe u kojima Italijani prednjače snagom, veštinom, umešnošću i lukavstvom, a u vojsci nema ništa od toga. To dolazi od slabosti starešina, oni ne slušaju one koji se razumeju u svoj zanat. Svakome se čini da se u taj zanat razume, a još se nije pojavio niko koji bi se hrabrošću i srećom mogao toliko uzdići da bi prisilio druge da se povuku. Stoga u svim ratovima, vođenim poslednjih dvadeset godina, kada je vojska isključivo bila Italijanska, nikad se nije dobro pokazala. Dokaz su Taro, Aleksandrija, Kapua, Đenova, Vaila, Bolonja, Mestre.

Ako, dakle, Vaša slavna porodica želi da krene stopama ovih vrsnih ljudi koji su oslobodili svoju zemlju, treba, pre svega, kao temelj svakog poduhvata, da okupi narodnu vojsku, pošto nema vernije, pouzdanije i bolje vojske od domaće. Pa iako je svaki vojnik posebno dobar, svi zajedno biće još bolji, kad vide da im je na čelu njihov vladalac, da ih ceni i s njima se lepo ophodi. Neophodno je, dakle, okupiti narodnu vojsku, koja bi bila kadra da se italijanskom hrabrošću odupre tuđinu. Mada se francuska i švajcarska pešadija sma-

traju strašnim, ipak i jedna i druga imaju nedostataka, neka druga vojska bi mogla, ne samo suprotstaviti već ih i pobediti. Španci ne mogu da se bore protiv konjice, a Švajcarci se boje pešaka koji su kao i oni u borbi uporni. Videli smo, a iskustvo pokazuje da se Španci ne mogu održati protiv francuske konjice, a da Švajcarce tuče španska pešadija.

I mada iskustvo nije potpuno dokazalo poslednje tvrdnje, ipak smo videli jedan primer u bici kod Ravene, kada se španska pešadija sukobila sa Nemcima koji se drže istog reda kao Švajcarci. Španci su, zahvaljujući hitrosti i malim šlemovima, srljali i izbegavali nemačka koplja i ranjavali ih bez opasnosti, dok se ovi nisu mogli braniti; i da Špance nije odbacila konjica, potukli bi ih do nogu.

Može se, dakle, poznavajući nedostatke jedne i druge pešadije, formirati nova koja će se odupreti konjici a neće se bojati pešadije. To ne postižemo rasporedom vojske, već izmenom organizacije. To je nova organizacija

pomoću koje novi vladalac postaje ugledan i uticajna ličnost. Ne treba, dakle, propustiti ovu priliku, kako bi Italija, posle tolikih dugotrajnih patnji, najzad ugledala svoga iskupitelja. Nemam reci da kažem sa koliko ljubavi, želje za osvetom, sa koliko nežnosti i suza bi bio primljen u svim oblastima koje su preživele najezdu tuđina. Koji gradovi bi mu zatvorili vrata i narodi otkazali poslušnost? Kakva bi mu se zavist usprotivila? Koji bi mu Italijan odrekao poštovanje? Svima je dozlogrdilo tuđinsko gospodstvo. Neka se, dakle, Vaša slavna porodica prihvati tog poduhvata u nadi koja prati svaku bordu za pravdu tako da se naša domovina oplemeni pod Vašom zastavom i da se pod Vašim okriljem obistine oni Petrarkini stihovi:

Vrlina protiv besa
Uzeće oružje i bitka će biti kratka,
Jer stara hrabrost
U italskim srcima još nije umrla.

NIKOLO MAKIJAVELI
ŽIVOT I DELO

Nikolo Makijaveli je rođen 1469. godine u Firenci u porodici gradskog notara, koja je kao i mnoge druge bila umešana u mračna zbivanja svoga grada i vremena. U to vreme mnogi italijanski gradovi su držali monopol u trgovini raznoraznom robom, te su tako stvoreni uslovi da veći deo stanovništva materijalno ojača i traži nove izazove i prohteve van granica.

Mladi Nikolo prati sva društvena zbivanja iz oblasti egzaktnih nauka i kao napredan i obrazovan čovek u vrtlogu političkih i renesansnih zbivanja aktivno učestvuje u diplomatskim misijama.

Italija je u tom vremenu zračila kulturom za ćelu Evropu, a italijanski jezik se uporedo sa mnogim drugim jezicima izučavao u većini država toga vremena. Na velikom raskršću istorije nastaje njegovo najznačajnije delo VLADALAC (1513. godine) kao fascinantno svedočanstvo razlaza između vere i sumnje, mita i realnosti. Vladaac je pravno-političko delo, realističko sagledavanje događaja svoga vremena.

Makijaveli zaključuje da nema koristi od idealnog vladara o kojem govore filozofi, reformisti i propagira religija, a zbog ideja o vladavini bezobzirnosti i odsustvu svakog morala mnogi ga kritičari proglašavaju za demona. On stvara lik diplomate i političara čvrste ruke, lukavog i spremnog da se održi u igri punoj varki i prevara. Njegov Vladalac je kodeks pravila za ubijanje u potezima surovog tiranina. Razum mu je jedino merilo i kompas za procenu strukture i mentaliteta društva svoga vremena. Kao realista događaje, ličnosti i okolnosti

opisuje kakvi jesu, tragajući za koncepcijom, za oslobođenjem i ujedinjenjem Italije.

Makijaveli je hroničar, istoričar, političar koji ledenim mirom kao sudija izoštrena pogleda opisuje mehanizme vlasti i moći. U surovim borbama koje su besnele u Italiji Makijaveli je mislio, bez obzira na sredstva i tehniku, da im se može suprotstaviti snagom i postići oslobođenje svoje zemlje. U sklopu svih realnih okolnosti Makijaveli neumorno proučava uzroke nesreće koja se nadvila nad njegov narod.

Makijaveli je obuzet mišlju 0 moći izuzetnih ličnosti koje mogu hrabrošću i epohalnim potezima da se suprotstave sudbini i rese prelomne trenutke istorije. On tvrdi da tiraniju stvara narod ili velikaši prema prilikama kako im se ukazu. Ipak smatra da postoje velike razlike između vladavine velikaša i naroda - težnje naroda su mnogo časnije, dok težnje velikaša su upravljene da tlače narod.

Makijaveli savetuje da je vladaru nužno da mu narod bude prijatelj, a o upotrebi moralnih sredstava savetuje samo ona koja bi bila u datim istorijskim okolnostima efikasna.

Tiraniji i nasilju treba se energično suprotstaviti snagom i oružjem - ako želiš da opstaneš u okolnostima kakve jesu i postigneš uspeh, Makijavelijev vladalac ima sve osobine da može savladati neprijatelja ne birajući sredstva ostvaruje zacrtane ciljeve. Budući spasitelj i vladalac mora imati osobine Cezara Bordžije - moćan, hrabar i vest na bojnom polju, efikasan i lukav političar. Iz svega se otkriva da je Makijaveli veliki rodoljub, zagovornik radikalnih ideja, što je pokazivao i u praksi. On se u tom periodu suprotstavlja apsolutističkoj vladavini Medici, zbog čega će ga baciti u tamnicu. I pored svega, kada je 1527. godine opustošen Rim - Medici proterani iz Firence, Makijaveli je kao njihov pristalica napušten i ostavljen umro iste godine.

Zaključujemo da je Makijaveli tvorac hladne i smišljene doktrine uspeha po svaku cenu - cilj opravdava sredstva. U poslednjim trenucima života u nagonu silovitosti i veličine rodoljublja, upućuje vapaj odvažnim i hrabrim ne birajući način i sredstva da vrate Italiji spokoj, osvetlaju istoriju i budućnost. Mnoge teze i doktrine koje je Makijaveli nekada sagledao i propagirao, proučavaju se, a neke i primenjuju i danas u vladavinama i ratovima širom sveta.

Redakcija

SADRŽAJ

Izdavač
IP KNJIGA
Novi Beograd
NEVEN
Zemun

Za izdavača
Morović Daća, direktor
Miko Jeremijević

Urednik
Živojin Janković

Korektura
Milutin Pajić

Prepress
Nikola Nikolić

Štampa
Midimprint, N. Beograd

Tiraž
1.000 primeraka

2003.

ISBN 86-83551-24-5